

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

SVAZEK

41

Plakát národního umělce A. Zábranského
foto R. Jarnot

obcích původního území novojičínského okresu z roku 1938 byla konfiskována 19 010 ha zemědělské půdy, z níž 13 938 bylo přiděleno 2 447 drobným a středním rolníkům. Uskutečňováním této demokratické pozemkové reformy byly odstraňovány křivdy a nedostatky nespravedlivé reformy z doby předmnichovské ČSR. Již v roce 1945 se podařilo uvést všechny průmyslové závody pod národní správu.

kteřou byly spravovány až do roku 1948, kromě těch největších jako Tatra Kopřivnice, Vagónka Studénka a Tonak Nový Jičín, které byly již dříve znárodněny. V popředí zájmů KSČ a národních výborů byla obnova válkou poškozeného průmyslu, dopravy, spojů, obnova válkou zničených měst a obcí zvláště na Bílovesku, Fulnecku a Klimkovicku, stejně jako zajištění zemědělské výroby a výživy obyvatelstva. Obrovským úsilím pracujících se život v okrese postupně zase vracel do mírových kolejí a vytvářely se předpoklady pro mírové budování nové společnosti. Velký kus práce v tomto úsilí vykonal Svaz české mádeže, který vypořádával při obnově průmyslu i v zemědělství. Jen při mírových žních 1945 odpracovali při zemědělských pracích jeho členové na Novojičínsku 96 000 brigádnických hodin.

Největší zásluhu na obnově poválečného života u nás měla KSČ, pro jejíž politiku v rámci obrozené Národní fronty byly získány nejširší masy obyvatelstva. Dokázaly to také výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění v květnu 1946 – během předvolební kampaně navštívil tehdy náš okres Klement Gottwald ve Frenštátě pod Radhoštěm. KSČ získala v okrese Nový Jičín 31,6 % hlasů před stranou lidovou, soc. demokratickou a národně socialistickou.

Nastoupený politický vývoj však začal i na Novojičínsku narážet na odpor reakčních sil, které se jej pokoušely brzdit a zvrátit zpět. Konflikty a spory s představiteli politických stran, sdružených v Národní frontě začaly narůstat zvláště koncem roku 1947 a počátkem roku 1948. Když se ve dnech 14.–15. února 1948 sešla v Novém Jičíně IV. okresní konference KSČ, bylo přijato usnesení o aktivizaci členské základny strany v zápase s reakcí. V kopřivnické Tatře se např. podařilo eliminovat pokus a sabotování sjezdu závodních rad v Praze. Naprostá většina pracujících průmyslových podniků na Novojičínsku se v únorových dnech rozhodně postavila za politiku KSČ, za pokračování socializačních opatření a socialistickou budoucnost naší země. Únorovým vítězstvím byla pod vedením KSČ nastoupena cesta k socialistickému společenskému řádu v našem státě.

TISK V NOVÉM JIČÍNĚ PO ROCE 1945

Karel Chobot

V dosavadní patnáctileté praxi archiváře okresu Nový Jičín jsem se často setkával a setkávám s požadavky na vlastivědnou literaturu míst celého okresu, zvláště pak Nového Jičína, okresního města. Sledoval jsem při tom jeden úkaz: mladá generace pojímá tisk a vlastivědnou literaturu stále více jako základní pramen ke studiu historického a politického vývoje dané epochy. Je to jen přirozený důsledek růstu významu tisku. Vzhledem k předpisům o předkládání archiválií lze tento úkaz zájmu mladé generace jen vítat, neboť tím jsou sami osobně vtahováni do dějinných událostí a objevováním pokrokových tradic tvoří tradici novou, socialistického způsobu života. To byl jeden z důvodů, proč vznikla tato

studie: pomoci mladé generaci v základní orientaci v tisku po roce 1945 v Novém Jičíně a zhodnotit celou etapu dosavadního vývoje.

Nad tiskem v Novém Jičíně a na Novojicku vůbec po roce 1945 je třeba se zamýšlet v celé složitosti otázky historického vývoje přerůstání národně osvobozenecké revoluce v revoluci socialistickou s historickým mezníkem, jakým bylo vítězství pracujícího lidu v únoru 1948 a v následném období budování socialismu až po současnost.

Součástí revolučního procesu prvního období do roku 1948 bylo jak vysídlení Němců, tak osídlení novými obyvateli z jiných oblastí republiky a jejich vzájemné soužití, rozvoj historických, etnických a kulturních prvků v návaznosti na pokrokové tradice předchozích generací českého obyvatelstva. Tisk v Novém Jičíně a celém regionu je tedy zároveň zrcadlem své doby. V této první etapě ještě zcela nesloužil svému revolučnímu poslání, vůli lidu, vůli proletariátu, dělnické třídě. K tomu se musel po Únorovém vítězství proboujet, ať již na stránkách místních novin, ve vlastivědné literatuře, časopisech či propagačních brožurách. V tom smyslu patří veškerý tisk v Novém Jičíně po roce 1945 mezi nejvýznamnější dokumenty výstavby socialismu a právem je okresním archívem ve smyslu platných předpisů považován za archiválii a základ dokumentace současnosti.

Politický a kulturní vývoj v Novém Jičíně po osvobození Sovětskou armádou, jak výše naznačeno, byl neobyčejně složitý. Tisk, lidová tvořivost všeho druhu, divadlo, film, knihovna, archív, muzeum, přednášková činnost, školy všech stupňů a tělovýchovné sportovní organizace sehrály velkou úlohu při sblížení lidí, nově osídlovacích Nový Jičín z různých oblastí naší vlasti. Místní i okresní národní výbor si ujasnil úlohu tisku ihned v prvních dnech osvobození a tak již 25. 5. 1945 vyšlo první číslo týdeníku **Nové Kravaňsko**. Šlo o okresní noviny, které informovaly občany o hlavních událostech ve městě a obcích okresu. Vycházely nepřetržitě až do července 1947. Na ně pak v padesátých letech navazovaly nové okresní noviny: 1950–1954 **Za socialistickou vesnici**, 1955–1959 **Vesnické noviny Novojicka**. Jak už naznačoval název, plnily především hlavní úderný úkol doby společnosti po IX. sjezdu KSČ, tj. kolektivizaci a socializaci venkova. Od 5. října 1959 začaly vycházet současné okresní noviny pod názvem **Rozkvět Novojičínska**, dnes **Rozkvět**. Jako tiskový orgán OV KSČ a ONV plní hlavní politické úkoly v podmínkách okresu a zároveň dokumentuje jeho socialistickou cestu. V tom smyslu se okresní noviny již nejednou staly pramenem prací na téma socialistické výstavby našeho regionu, ať již středoškolských či vysokoškolských zájemců. Jejich promenný význam stále roste.

Podobně je třeba hodnotit i podnikové noviny či časopisy, vydávané na území města, jako např. **Tříška**, zpravodaj členů výrobního družstva Drustol nebo **Novojičínský dopravák**, vydávaný dopravním závodem 206 Nový Jičín. Ryze informativní charakter o kulturním dění ve městě má **Kulturní zpravodaj města Nového Jičína** a domnívám se, že okresní město by v tomto směru zasluhovalo více – např. podobný měsíčník, jako vydávají v Šumperku nebo Opavě s drobnými vlastivědnými informacemi. Specifické postavení zaujímá **Kulturní list Okresního kulturního střediska**, sloužící svým obsahem relací a informací o kulturních, politickohistorických či významných osobnostech především školám.

Významné místo v regionálním tisku zaujímají vlastivědné sborníky, které slouží ke zveřejňování výsledků studia pokrokových tradic daného místa. V Novém Jičíně existovala tradice vlastivědného měsíčníku **Kravaňsko**, který vycházel v letech 1932–1949 s přerušením za okupace. Časopis usiloval o všestranné zachycení minulého, v novějších ročnících také současného života. Přinášel články z nejrůznějších oborů a ve své době měl pro vlastivědu Novojicka zásadní význam. Propagoval a objevoval především české tradice Novojicka proti německému

časopisu *Das Kuhländchen*, který byl zvláště od roku 1937 stále více nacionalistický. Je nutné ale konstatovat, že Kravaňsko bylo psáno spíše populární než odbornou formou, pochopitelně v té době bez marxistického hodnocení a bylo jakýmsi lidovým časopisem.

Na přelomu padesátých a šedesátých let, v souvislosti s novou vlnou vlastivědy, objevuje se i v našem okresním městě vlastivědný časopis **Novojicko**, který pak vycházel v letech 1959–1966. Na Novojicko navázal v roce 1967 dodnes vycházející **Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín**. Jubilejní čtyřicáté číslo našeho časopisu zhodnotilo dosavadní úroveň dvakrát ročně vycházejícího sborníku, důležitého zdroje vlastivědy regionu.

Pokud s týká přímo vlastivědné literatury v Novém Jičíně po roce 1945, vyšla jí celá řada, především v šedesátých letech. Mezi historicky nejcennější patří především tyto: **Cestou bojů k vítězství I., II.**, dvoudílný sborník materiálů z ideologické konference OV KSČ v Novém Jičíně k 20. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou na Novojičínsku, vydaný v roce 1965. Kniha dokumentuje protifašistický odboj a osvobození celého okresu Nový Jičín. Podobné zaměření má další sborník materiálů z ideologické konference OV KSČ **Mnichov není jen historie**, vydaný rovněž v roce 1965. Zabývá se obdobím těsně před a po Mnichovu a počátkem okupace okresu. Zásadní význam pro dějiny strany na Novojičínsku, kromě studií na stránkách **Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín**, má dvoudílný sborník **K historii KSČ na Novojičínsku**, který vyšel v letech 1966 a 1971. K dějinám mládežnického hnutí promlouvá publikace Ctibora Nečase **Tři stránky z kroniky pokrokového mládežnického hnutí na Novojičínsku**, vydaná v roce 1963 a brožura Jiřího Janošika z roku 1966 **Svaz české mládeže na Novojičínsku v letech 1945–1947**.

Svou významnou dokumentární hodnotu mají i brožury propagačního zaměření. První z nich vyšla v roce 1947 pod názvem **Kravaňsko – kraj severovýchodní Moravy** a týká se tehdejšího politického okresu Nový Jičín. Celkově se nevymyká propagačně informativnímu charakteru. Další čtyři sborníky jsou cennější aktuálností statí a dokumentů k volbám do národních výborů. Jde o sborník **Budujeme socialismus**, výsledky úsilí pracujícího lidu v novojickém okrese 1945–1953, ONV Nový Jičín 1954, dále **Novojicko v budování a kultuře**, vydaný v roce 1957, **Novojicko v období dovršování socialismu** z roku 1960 a **Novojičínsko v socialistické výstavbě**, vydaný v roce 1964. Sborníky podávají základní fakta o rozvoji zemědělství, průmyslu, školství a osvěty, podávají přehled o zdravotnictví, sociálním a důchodovém zabezpečení, bytové výstavbě, komunikacích a finančním hospodaření okresu. Významné svým dokumentárním charakterem podobného zaměření jsou materiály z okresních konferencí KSČ, které jsou obrazem stranické politiky v regionu a jeho socialistického rozvoje. Stejný význam mají brožurky z okresních konferencí odborů a zemědělských konferencí.

Základní vlastivědnou publikací z druhé poloviny padesátých let se stal **Vlastivědný přehled Novojicka**, vydaný v roce 1957, jehož autorem je Karel Otto. Seznamuje nás s přírodními poměry okresu, pravěkem, lidovou architekturou, historií a současností, uměleckými památkami, hudbou, lidovou písní a tancem, nářečím a turistikou. V roce 1961 vychází **Topografie Nového Jičína v 16. a 17. století** autora Miloslava Baláše. Jde o cenný příspěvek poznání dějin a života města v uvedených staletích, zachycující zápas Čechů s Němci.

Významným rokem v oblasti tisku v Novém Jičíně po roce 1945 se stal rok 650. jubilea města Nového Jičína, rok 1963. Byla vydána celá řada propagačních brožur i zásadní vlastivědné literatury. Byl to průvodce výstavou **Cesta staletími k socialistickému rozmachu**, který sestavil Miloslav Baláš. Dále vyšel **Přehled dějin kloboučnické výroby a národního podniku Tonak v Novém Jičíně** autorů

PhDr. Karla Otty a Jana Brixu. V témže roce vyšla kniha Jaroslava Bechného **Geografie okresu Nový Jičín**. Shrnutím dosavadního studia k dějinám a současnosti města do té doby je dodnes vyhledávaný sborník **Čtení o Novém Jičíně**. Redakci vedl tehdejší přední vlastivědný pracovník regionu PhDr. Karel Otto.

V letech 1963–1966 vychází třídílný vlastivědný průvodce po Novojičínsku **Od Beskyd do Poodří**, který napsal JUDr. Miloslav Baláš. Průvodce má informativní ráz základní orientace. V roce 1967 vychází další publikace Miloslava Baláše **Kulturní místopis Novojičínska**. Přestože mnohé údaje jsou již dnes překonané, jde o publikaci, kterou nám závidí mnohé okresy a která by zasluhovala opravené a doplněné vydání. V témže roce vychází reportážní kronika o povodních na Novojičínsku s názvem **Vodě neunikneš**, kterou rovněž zpracoval JUDr. Miloslav Baláš. Kniha je dokumentem lidské solidarity v boji s přírodními živly a pomocí socialistické společnosti postiženým. Ke kloboučnické výrobě v Novém Jičíně se vrací v roce 1969 Čeněk Sovák v brožuře **Z dějin klobouků**.

Ze sedmdesátých let je nejvýznamnější svým dokumentárním charakterem publikace Emila Přikryla **Okres Nový Jičín**, kterou vydalo v roce 1978 krajské nakladatelství Profil. Kniha slouží k základní orientaci především po roce 1945. Podává charakteristiku okresu, seznamuje s městy a střediskovými obcemi, průmyslem, zemědělstvím, službami, zdravotnictvím, školstvím, kulturou, tělovýchovou, rekreací a turistikou. Podle slov autora „ukazuje slovem i obrazovými doklady budovatelské výsledky lidu okresu Nový Jičín po roce 1945 a upozorňuje, jak se změnil život na vesnicích a ve městech v prvých třiceti letech vývoje naší socialistické společnosti. Upozorňuje také na přírodní krásy okresu, jeho kulturní památky a zvláštnosti“. Kniha je vskutku dokladem dosažených úspěchů pracujícího lidu ve všech oblastech jeho příkladné tvůrčí práce, charakterizuje úspěšnou cestu socialistického vývoje v okrese Nový Jičín pod vedením Komunistické strany Československa.

Propagační a dokumentární podobu mají i obě další publikace, vydané v roce 1975 a 1985: brožura **Třicet let budování okresu Nový Jičín** a vázaná publikace **40 let osvobození a socialistické výstavby okresu Nový Jičín**, bohatě doplněna barevnými fotografiemi rozvoje a socialistické přítomnosti měst a míst našeho okresu, jeho přírodních krás, kulturních a historických památek. Kniha je opravdovým dokumentem čtyřicetiletí budování nového socialistického společenského řádu v našem okrese.

V sedmdesátých letech se rovněž objevilo několik drobných brožur k historii a současnosti obcí, např. Josef Kubový **Dějiny Kunína** z roku 1970 nebo **Historie obce Loučky** z roku 1975.

K vývoji socialistického školství hovoří několik brožur, vzniklých u příležitosti založení nebo otevření škol nových, např. **Sto let zemědělské školy v Novém Jičíně 1867–1967**, vydané v roce 1967 a dále ke sto dvaceti letům z roku 1986, **25 let Lidové školy umění v Novém Jičíně** z roku 1970, **Základní devítiletá škola Starý Jičín**, vydaná v roce 1973 a informativní separát **60 let gymnázia v Novém Jičíně** z roku 1981.

Také historický vývoj socializace vesnice a rozvoj zemědělské velkovýroby postihuje několik brožur, kromě studií a článků ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín. Jde např. o ročenky zemědělství jako **Ročenka zemědělství okresu Nový Jičín 1961–1967**, vydaná v roce 1967, nebo brožurka z roku 1972 **Ekonomická konference JZD okresu Nový Jičín 24. 3. 1972**. Významným dokumentem je brožurka z roku 1979 **Úspěšným plněním usnesení XV. sjezdu KSČ za další rozvoj zemědělské výroby v okrese Nový Jičín**, která shrnuje třicet let historické cesty budování a rozvoje socialistického zemědělství na okrese od IX. sjezdu KSČ

6 k IX. sjezdu JZD a **Sborník přehledů o vývoji zemědělství okresu Nový Jičín**

v období 1949–1984, vydaný v roce 1984. Pokusem o monografii je práce **Dějiny JZD Bartošovice**, vydané v roce 1973, jejímž autorem je Miloslav Baláš. Zobrazuje rozvoj vesnice v historickém období po osvobození Československa Sovětskou armádou a ve skutečnosti zachycuje nejen vývoj a dějiny zdejšího JZD, nýbrž celé obce od roku 1945 do roku 1973.

Rozvoj okresu Nový Jičín a okresního města, růst životní úrovně dokumentují brožury okresního oddělení Českého statistického úřadu v Novém Jičíně. Jde především o statistické ročenky nebo výsledky sčítání lidu, domů a bytů v okrese Nový Jičín. Zvláštní pozornost zasluhují dvě brožurky vydané ve spolupráci s ONV Nový Jičín v roce 1974 a 1980 **Okres Nový Jičín v číslech** a roku 1987 **Fakta o vzniku a rozvoji okresu Nový Jičín o jeho historických památkách a osobnostech**, kterou zpracovalo okresní vlastivědné muzeum.

Také některé organizace Národní fronty vydávají brožurky a propagační materiál. Tak okresní výbor Svazu požární ochrany připravuje publikaci k vývoji požárnictví v okrese. Podklady tvoří dosavadní brožurky jednotlivých požárních sborů, i když mnohé z nich nedosahují dobré odborné úrovně. Vzpomenout lze brožurku Jiřího Juroka z roku 1982 **100 let požárního sboru Starý Jičín**. Daleko cennější po dokumentační stránce se solidní pramennou základnou je brožura **100 let požární ochrany v Novém Jičíně-Bernarticích**, Nový Jičín 1984, na které se autorsky podílel významný regionální pracovník PhDr. Adolf Turek. OV a MO ČSL v Novém Jičíně vydaly roku 1945 pod redakcí Fr. Hanzelky sborník k pětasedmdesátinám Msg. Jana Šrámka.

V té souvislosti je třeba si uvědomit, že tisk po roce 1945 zaznamenal i obrovský technický rozvoj. Mnohé z výše uvedených brožur jsou rozmnoženy formou sítotisku nebo jiným moderním způsobem, aby kryly okamžité aktuální propagační potřeby a také z důvodů ekonomických. Tak byla vydána v roce 1975 např. i kronika **Silnice okresu Nový Jičín**, zachycující nejen práci a činnost Okresní správy silnic v Novém Jičíně, ale také vznik a vývoj silnic a silniční údržby v našem okrese.

Do této skupiny patří i lektorské materiály vydávané OV Socialistické akademie u příležitosti výročí KSČ, osvobození Československa Sovětskou armádou, Velké říjnové socialistické revoluce, vzniku Československa. Autorem většiny z nich byla historická sekce se svým předsedou a místopředsedou OV Socialistické akademie PhDr. Františkem Schwarzem, CSc. Vojenská sekce vydala v roce 1974 samostatný separát **Osvobozování Československa Sovětskou armádou. Ostravská operace 4. Ukrajinského frontu**. Brožura, kterou zpracoval mjr. ing. František Zrost, je zaměřena na osvobozování okresu Nový Jičín. Vývoj a působení Socialistické akademie v okrese Nový Jičín za 25 let od jejího založení zachycuje brožura vydaná OV Socialistické akademie v roce 1977 a nazvaná **25 let Socialistické akademie ČSR**. V poslední době začíná být velmi aktivní sdružení lektorů Socialistické akademie ve Fulneku, které ve spolupráci s MěstNV a ZO ČSPB vydalo dvě brožurky: **Kronika cestou bojů a vítězství 1945–1985 ve Fulneku** v roce 1986 a v roce 1987 **Bojovali za vás**, která se týká hlavně oblasti Hladkých Životic. Uvádím obě tyto brožurky jako ukázkou vydavatelské činnosti Socialistické akademie, i když se netýkají přímo Nového Jičína. Bohatou vydavatelskou činnost provádí Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně, garant vlastivědné práce na okrese. Některé publikace, které muzeum vydalo, již byly jmenovány. Z těch ostatních vzpomeňme alespoň publikaci z nejbližšího okolí, PhDr. Adolfa Turka, **Hrad a panství Starý Jičín**, vydanou v roce 1978, která má úzkou návaznost na historii Nového Jičína a v jedné z kapitol objasňuje jeho vznik. Z literární oblasti připomeňme brožuru z roku 1967 **Dopisy Otakara Bystřiny Petru Bezručovi**, kterou zpracoval PhDr. Alois Sivek a která objasňuje Bezručův vztah k Novému

Jičínu. K třicátému výročí úmrtí Jana Ámose Komenského v roce 1970 vydalo muzeum brožuru PhDr. Adolfa Turka **Bratrský sbor ve Fulneku**, která vypovídá zároveň o historii města samotného. Brožura má dobrou pramennou základnu, typickou pro autora. Muzeum vydává rovněž průvodce k jednotlivým expozicím a katalogy k výstavám. Záslužná byla práce Dílny umělecké grafiky při OVM v Novém Jičíně, kde byla vydána řada vedut měst Severomoravského kraje, čestných uznání, diplomů, vše na vysoké výtvarné úrovni. Také tato oblast patří do tisku v Novém Jičíně po roce 1945, neboť dokumentuje kulturní a estetický rozvoj člověka. Proto do této skupiny řadíme i propagační materiály vydávané okresním kulturním střediskem, které mají rovněž vysokou výtvarnou a ideovou hodnotu. Pokusem o jiný druh vydavatelské činnosti bylo vydání sbírky básní Bohumily Pistulkové v roce 1981 **Jednou se vrátíš**.

Podobně mají svou dokumentační hodnotu propagační letáky, skládačky a brožurky vydávané pro Čedok nebo Čedokem samotným pro rozvoj cestovního ruchu. Solidní výtvarnou a informační úroveň má jedna z posledních brožur, **Novojičínsko**, vydaná v roce 1979.

Rozvoj zájmové umělecké činnosti v oblasti sborového zpěvu dokumentují brožurky k jubilejím dětského pěveckého sboru Ondrášek a smíšeného pěveckého sboru Ondráš při Stálé divadelní scéně v Novém Jičíně.

I když k tématu studie zcela nepatří svým zařazením, je třeba vzpomenout i dvě knížky pohádek a pověstí, dotýkajících se Nového Jičína i celého regionu Valašska i Lašska. Vznikly sběrem dvou regionálních pracovníků: Miloslava Baláše — **Kouzelný kvítek**, vyprávěný z Valašska, vyšlo v roce 1979 a Cyrila Hykla — **O pokladech na Kotouči**, vyšlo v roce 1980.

Shrňme-li dosavadní vývoj tisku po roce 1945 v Novém Jičíně, kde se nám přirozeně v okresním městě odrazí i vydání celookresních publikací, docházíme k několika závěrům. Tisk v celém rozsahu pokrývá a dokumentuje rozvoj a současnost okresu, okresního města, objevuje a připomíná pokrokové tradice.

Práce s tiskem narážela v období po roce 1945 i na značné obtíže. Přechodný byl nedostatek papíru, zvláště v šedesátých letech, těžkosti byly často i s tiskárnou, kde se prováděly četné reorganizace.

V celém období od roku 1945 byla vydána řada brožur, dílčích statí či vlastivědná literatura, které směřují k uzavření v jednotlivé syntetické monografie. Takovou bude připravovaná publikace k vývoji zemědělství na okrese, která je v tisku. Publikace k 40. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou zatím nahrazuje očekávanou reprezentační publikaci o okrese Nový Jičín, kterou má vydat krajské nakladatelství Profil v roce 1990. K historii a současnosti učitelstva bude promlouvat informační brožura medailonků významných učitelů regionu, která je rovněž v tisku. Monografii by si zasloužilo samotné okresní město Nový Jičín, aby byl zachycen jeho současný historický rozvoj, dokumentována péče o jeho památky a život občanů, budujících socialismus. K dějinám dělnického hnutí a KSČ vyšla kromě uvedených sborníků celá řada studií ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín. Celá oblast je vývojově poměrně dobře dokumentována a může sloužit jako podklad k budoucí monografii, která v této oblasti citelně chybí.

Je třeba ale zároveň říci, že publikované regionální práce nejsou dostatečně využívány přímo na školách a v kulturních zařízeních, pionýrských organizacích a SSM. V posledním období jsou žádány alespoň u příležitosti historických, politických a kulturních výročí, ale nepracuje se s nimi systematicky, i když mohou bohatě sloužit internacionální a vlastenecké výchově, neboť vycházejí z pokrokových tradic regionu. Domnívám se, že součinnost obecných a regionálních dějin je v moderní výuce společenských a přírodních věd vskutku nezbytná.

Tisk v Novém Jičíně se po roce 1945 stal tedy postupně prostředkem a bojovníkem za prosazování nových myšlenek, zobrazoval a zobrazuje změnu v myšlení a chování obyvatel novojičínského regionu. Vlastivědná literatura navázala na předchozí tradice, ale musela si osvojit marxistický pohled vývoje: nejen popisovat, ale analyzovat v kontextu všech historických událostí, podnětů, a to z třídních pozic proletariátu.

Nový Jičín měl štěstí na celou řadu významných vlastivědných pracovníků a autorů. Jmenujme alespoň PhDr. Karla Ottu, JUDr. Miloslava Baláše, Jana Hanáka, Jaroslava Štindla, Květoslava Kadlčíka, PhDr. Františka Schwarze, CSc. a nepřímo PhDr. Adolfa Turka a PhDr. Miroslava Klose, i když jeho přínos je daleko největším ve vztahu k rodné Kopřivnici. Tisk v Novém Jičíně po roce 1945 se stal trvalou součástí dokumentárního bohatství období socialistické výstavby společnosti od osvobození Československa Sovětskou armádou.

Seznam použité literatury:

- Nové Kravaňsko, noviny, Nový Jičín 1945—1947.
 Za socialistickou vesnici, noviny, Nový Jičín 1950—1954.
 Vesnické Noviny Novojicka, noviny, Nový Jičín 1955—1959.
 Rozkvět Novojičínska, dnes Rozkvět, noviny, Nový Jičín 1959 — až současnost.
 Kravaňsko, vlastivědný měsíčník, Nový Jičín 1932—1949.
 Novojicko, vlastivědný časopis, Nový Jičín 1959—1966.
 Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, č. 1—40, Nový Jičín 1967 — až současnost.
 Kravaňsko, kraj severovýchodní Moravy, Nový Jičín 1947.
 Budujeme socialismus. Výsledky úsilí pracujícího lidu v novojickém okrese 1945 až 1953, Nový Jičín 1954.
 Novojicko v budování a kultuře, Nový Jičín 1957.
 Vlastivědný přehled Novojicka, Nový Jičín 1957.
 Novojicko v období dovršování socialismu, Nový Jičín 1960.
 Miloslav Baláš, Topografie Nového Jičína v 16. a 17. století, Nový Jičín 1961.
 Ctibor Nečas, Tři stránky z kroniky pokrokového mládežnického hnutí na Novojičínsku, Nový Jičín 1963.
 Jaroslav Bechný, Geografie okresu Nový Jičín, Ostrava 1963.
 Karel Otto, Jan Brix, Přehled dějin kloboučnické výroby a národního podniku Tonak Nový Jičín, Nový Jičín 1963.
 Cesta staletími k socialistickému rozmachu, Nový Jičín 1963.
 Karel Otto, Čtení o Novém Jičíně, Nový Jičín 1963.
 Novojičínsko v socialistické výstavbě, Nový Jičín 1964.
 Cestou bojů k vítězství I., II., Nový Jičín 1965.
 Mnichov není jen historie, Nový Jičín 1965.
 Miloslav Baláš, Od Beskyd do Poodří, I.—III., Nový Jičín 1965—1966.
 K historii KSČ na Novojičínsku, I., II., Nový Jičín 1966, 1971.
 Jiří Jánošík, Svaz české mládeže na Novojičínsku v letech 1945—1947, Nový Jičín 1966.
 Miloslav Baláš, Kulturní místopis Novojičínska, Nový Jičín 1967.
 Miloslav Baláš, Vadě neunikneš, Nový Jičín 1967.
 Alois Sivek, Dopisy Otakara Bystřiny Petru Bezručovi, Nový Jičín 1967.
 Sto let zemědělské školy v Novém Jičíně, Nový Jičín 1967.
 Ročenka zemědělství okresu Nový Jičín 1961—1967, Nový Jičín 1967.
 Čeněk Sovák, Z dějin klobouků, Nový Jičín 1969.
 Josef Kubový, Dějiny Kunína, Nový Jičín 1970.
 Adolf Turek, Bratrský sbor ve Fulneku, Nový Jičín 1970.
 25 let Lidové školy umění v Novém Jičíně, Nový Jičín 1970.
 Ekonomická konference JZD okresu Nový Jičín 24. 3. 1972, Nový Jičín 1972.
 Miloslav Baláš, Dějiny JZD Bartošovice, Nový Jičín 1973.
 Základní devítiletá škola Starý Jičín, Nový Jičín 1973.
 Okres Nový Jičín v číslech, Nový Jičín 1974.
 František Zrost, Osvobození Československa Sovětskou armádou, Nový Jičín 1974.
 Historie obce Loučky, Nový Jičín 1975.
 Třicet let budování okresu Nový Jičín, Nový Jičín 1975.
 Sílnice okresu Nový Jičín, Nový Jičín 1975.

25 let Socialistické akademie ČSR, Nový Jičín 1977.
 Adolf Turek, Hrad a panství Starý Jičín, Nový Jičín 1978.
 Emil Příklad, Okres Nový Jičín, Ostrava 1978.
 Úspěšným plněním usnesení XV. sjezdu KSČ za další rozvoj zemědělské výroby v okrese Nový Jičín, Nový Jičín 1979.
 Miloslav Baláš, Kouzelný kvítek, Brno 1979.
 Cyril Hykl, O pokladech na Kotouči, Ostrava 1980.
 Okres Nový Jičín v číslech, Nový Jičín 1980.
 Bohumila Pistulková, Jednou se vrátíš, Nový Jičín 1981.
 60 let gymnázia v Novém Jičíně, Nový Jičín 1981.
 100 let požárního sboru Starý Jičín, Nový Jičín 1982.
 Sborník přehledů o vývoji zemědělství okresu Nový Jičín v období 1949–1984, Nový Jičín 1984.
 100 let požární ochrany v Novém Jičíně-Bernartících, Nový Jičín 1984.
 Kronika cestou bojů a vítězství 1945–1985, Fulnek 1985.
 40 let osvobození a socialistické výstavby okresu Nový Jičín, Ostrava 1985.
 Bojovali za vás, Fulnek 1986.
 120 let střední zemědělské školy Nový Jičín, Nový Jičín 1986.
 Fakta o vzniku a rozvoji okresu Nový Jičín a jeho historických památek a osobnostech, Nový Jičín 1987.

SOUČASNÝ STAV KRONIKÁŘSTVÍ A SOUPIS KRONIK NA OKRESE NOVÝ JIČÍN

Jiří Jurok

Kronikářská práce v našem okrese prochází v současném období velkými změnami, které vyplývají ze zákona o integraci obcí z roku 1979. Protože se nepočítá s násilným rušením veškerého kulturního života v místních částech střediskových obcí, ale vychází se z perspektivních plánů zcelování jednotlivých nových částí střediskových, nedochází k násilnému uzavírání kronik místních částí, nýbrž po projednání otázek jejich dalšího vedení se mnohde ponechávají po přechodné období úplného splynutí integrovaných obcí s jejich střediskovými obcemi. Přesto se integrační tendence MNV odráží i v snižování celkového počtu kronik. Druhou stranou tohoto procesu jsou ovšem rostoucí nároky na práci kronikářů střediskových obcí a zejména měst, jejichž obvody kronikářské práce se zvětšily několikanásobně. U kronikářů měst tak podstatně vzrostly nároky na ně kladené, takže problémy kronikářské práce na úseku měst se mohou úspěšně řešit jen ve spolupráci s nově zakládanými letopiseckými aktivy a komisemi. Celkově v souvislosti s dosud největší integrací obcí v okrese v roce 1979, došlo k zásadní změně kronikářské práce rozdělením kronik do dvou odlišných kategorií. Vedle kategorie obecních kronik se objevila nová kategorie: tzv. kroniky občanských výborů, které předsta-

vují bývalé obecní kroniky (před integrací), nyní vlastně kroniky místních částí. Kroniky občanských výborů jsou schvalovány příslušnými střediskovými MNV a okrskovými kronikáři. Občanským výborům se dávají zápisy k připomínkovému řízení. Naš okrese provedl v rámci Severomoravského kraje nejdůslednější integraci, a z toho důvodu bude nutné v našich podmínkách podpořit tu lepší, kvalitnější část kronik občanských výborů.

V důsledku výše uvedeného zákona o integraci došlo v letech 1979–1982 k úpravě celkového počtu kronik a kronikářů a tak i ke změnám struktury kronikářské obce. Proto nejprve probereme změny a současné složení kronikářské obce po této úpravě a potom se obrátíme k současnému stavu úrovně kronikářství, jakož i k otázce soupisu kronik.

Kronikářská základna se v našem okrese snižovala v celém průběhu 70. let, po integracích v r. 1974 a 1976, ale nejmarkantněji po poslední velké integraci v r. 1979, kdy z původních 58 obcí bylo vytvořeno nyníjších 27. Rovněž počet kronikářů klesl nejprve z 61 na 54 (1980) a po projednání otázky kronik občanských výborů v únoru 1982 na schůzkách na střediskových MNV na 42 při 44 vedených kronikách. V současné době je k 1. 1. 1986 vedeno v okrese 42 kronik 40 kronikáři. V údajích z let 1980–1986 je vždy z celkového počtu kronikářů 27 kronikářů střediskových obcí, zbytek představují kronikáři místních částí – tj. občanských výborů:

Jak tedy vypadá současné složení kronikářské obce? Podle údajů k 1. 1. 1986 bylo při třech neobsazených kronikách (Hodslavice, Fulnek a Frenštát) ze 37 kronikářů 23 mužů a 14 žen. Věkové složení již tradičně není uspokojivé: mladší než 30 let není ani jeden kronikář, 7 je mladších 40 let, 6 je mladších 50 let, 10 je mladších 60 let, nejvíce je 12 kronikářů mladších než 70 let, 2 jsou starší než 70 let. Mezi kronikáři převažují počtem kronikáři se středoškolským vzděláním, jichž je 24, pouze jeden má vzdělání základní a 12 má vzdělání vysokoškolské. Složení kronikářské obce po stránce dosaženého vzdělání je příznivé a zaručuje vedení kronik na kvalitní úrovni. S rozborom úrovně dosaženého vzdělání souvisí profesní struktura kronikářské obce. Nejpoměrněji (14 kronikářů) je zastoupena skupina pracující inteligence (většinou profesori a učitelé), následuje skupina důchodců (13 kronikářů), technicko-hospodářských pracovníků je mezi kronikáři 7, dělníků 2 a jeden kronikář je státní zaměstnanec. Dobrá je angažovanost kronikářů, téměř polovina – 15 kronikářů je členy Komunistické strany Československa, jeden je členem Československé strany lidové, ostatní (21) jsou bezpartijní – ale i tak značně angažovaní v řadě společenských organizací a složek NF (SČSP, Socialistické akademie, ROH aj.)¹⁾

Z této kronikářské základny se 14 kronikářů účastnilo I. národní soutěže kronikářů v roce 1975, kde získalo jedno první, dvě druhá a jedno třetí místo v krajském kole a dvě třetí místa v ústředním kole. 30 kronikářů se účastnilo II. národní soutěže v roce 1979 a získali pouze jedno třetí místo v kraji a III. národní soutěže v roce 1985 se účastnilo 18 kronikářů a získali jedno první a dvě třetí místa v kraji a jedno první místo v ústředním kole v Praze.

V druhé části článku se dotkneme přehledu o stavu a podobě jednotlivých kronik, nově získaného na základě dotazníkové akce uskutečněné ve dvou etapách v letech 1982–1985. Zde bylo možné vyjít z některých metodických článků o soupisech a z některých soupisů kronik již vydaných v Čechách a na Moravě.²⁾

K vlastní dotazníkové akci možno říci, že kromě 42 kronik vedených v současné době jsme získali nové údaje ještě o dalších 9 kronikách, které byly vedeny před integrací v roce 1979. Těchto 9 kronik, které se dnes již nevedou, ovšem nezapočítáváme do našeho přehledu. Ten je zpracován na základě kronik vedených v současnosti – ať již ve střediskových nebo integrovaných obcích.

Úvodem rozboru nutno vyzdvihnout, že poprvé byl takto získán přehled a vývoji a současné podobě kronikářské práce v okrese. Prvním cenným zjištěním je již samotné podchycení procesu postupného zakládání kronik v jednotlivých obcích. Nejvíce kronik vzniklo v prvních deseti letech po vydání zákona o obecních kronikách č. 80 z roku 1920 a sice 18. Nejstarší tři kroniky vznikly již před rokem 1910 (Vražné – asi 1871, Suchdola nad Odrou – 1884, Frenštát pod Radhoštěm – 1905) a dalších 8 ještě před vydáním zmíněného zákona v roce 1920. Pouze jedna kronika byla založena v desetiletí do roku 1940. Osídlování bývalých německých obcí českým obyvatelstvem po roce 1945 se projevilo v založení 7 českých kronik do roku 1950 (během války nevznikla kronika ani jediná) – otázkou však někde zůstávají starší německé kroniky těchto míst. V následujícím období do roku 1960 se začaly vést 3 kroniky a do roku 1970 dvě další kroniky. Podle zatím získaných údajů by se jako nejstarší jevíly kroniky zmíněného Vražného, Suchdola nad Odrou, Frenštátu, Nového Jičína a Starého Jičína (obou z roku 1914), Spálova (1915), Klímkovic a Bílovce (obou z roku 1918) a Slatiny, Jeseníku nad Odrou a Trnávky (všech tří z roku 1920). Tento výsledek patrně změnil další průzkum kronik uložených v okresním archivu. Podle předběžných údajů z OA Nový Jičín by se ovšem značným stářím vykazovaly kroniky obcí, které dnes již nejsou vedeny jako: Butovice (se zápisy patrně retrospektivními už od roku 1805), Větřkovice (Lubina – se zápisy od roku 1823), Zbyslovice (se zápisy od roku 1828), Klokočůvek (1869), Veselí u Odr (1882), Vrchy u Fulneka (1885), Bludovice (1890) a Bitov (1896). U těchto kronik však ještě nebyl proveden výzkum, a proto je možné, že někde (zvláště u prvních tří), jde pouze o retrospektivní záznamy.

Sledované kroniky jsou většinou čtyřdílné (13), třídílné (12) a dvoudílné (7) – celkem jde o 32 ze 42 kronik. Nejobsáhlejší se zatím jeví kronika Frenštátu – o 10 dílech a kronika Bílovce a Kopřivnice o 7 dílech. Z hlediska personálního stavu nejvíce je připadá kronik, kde se vystřídali zatím dva kronikáři (v 5 případech), tři (v 9 případech), čtyři (v 7 případech), pět (v 8 případech) a šest (v 6 případech) – celkem jde o 35 kronik ze 42. Nejvíce kronikářů se vystřídalo v Příboře (10) a v Tiché (9). Kronikáře neuvedené jmény jsme nezapočítávali.

Z hlediska jazyka kronik většina je po celé období psána česky, pouze malá část v období před rokem 1945 ještě německy. Počet německy psaných kronik je větší v rámci starších a již zaniklých kronikách menších obcí, které se v současné době nevedou.

Zarážející jsou ovšem údaje získané o uložení dopsaných kronik v okresním archivu. Pouze 10 kronik bylo po zákonné lhůtě deseti let od uzavření kroniky odevzdáno do OA. Čtyř kronik se dosud tato otázka netýká. U zbývajících 28 kronik (tzn. u 2/3 všech kronik) některý z dílů zůstává již přes 10 let uložen na MNV, tím příslušný národní výbor porušuje archivní zákon č. 97 z roku 1974. O něco lepší je situace v zabezpečení kronik, které byly dopsány, ale dosud nesplňují lhůtu 10 let. Ani zde ovšem není situace plně vyhovující. Ze 42 kronik se tato záležitost týká 30, z nich je většina (26) kronik uložena na MNV, pouze 4 má u sebe kronikář. V obou výše rozbraných skutečnostech sledujeme tedy značné opoždění předávání kronik především od MNV do OA (28 případů) a rovněž v předávání kronik od kronikářů na MNV (4 případy).

V posledních letech se naopak značně zlepšila situace v zakládání iád písemné dokumentace (výstřižky z novin, pozvánky, plakáty, letáky, rukopisy) a fotodokumentace. Jestliže před II. světovou válkou vedla písemnou dokumentaci pouze kronika v Lichnově, do roku 1950 přibyla jedna kronika, do roku 1960 dvě kroniky, před rokem 1970 začalo vést písemnou dokumentaci pět kronik a k největšímu nárůstu došlo v desetiletí před rokem 1980, kdy založilo písemnou doku-

mentaci 20 kronik (jedna kronika až po roku 1980). Stále ovšem zůstává 12 kronik bez vedení jakékoliv dokumentace. Obdobně i fotodokumentace vedly před rokem 1938 pouze kroniky v Lichnově a Starém Jičíně, do roku 1950 přibyla 4 kroniky, do roku 1960 3 kroniky, do roku 1970 7 kronik a opět k největšímu nárůstu došlo v desetiletí před rokem 1980, kdy fotodokumentaci začalo vést dvacet kronik. Přitom nutno vidět, že zde nastal kvalitativní zlom, neboť jsou postupně využívány nové dokumentační postupy jako diapozitivy a 8 mm film (např. kronikář Bravantic A. Rynda). Stále ale 6 kronikářů nevede fotodokumentaci zádnu.

Neuspokojivá je situace ve vedení rejstříků a obsahů kroniky a rejstříků či seznamů písemné dokumentace a fotodokumentace ke kronikám. Obsahy kronik vůbec nemá 22 kronik, 20 je má, i když většinou jen v posledním dílu. Značně nedokonalá je v podchycení písemné dokumentace a fotodokumentace většina kronik. Pouze 9 kronikářů vede seznamy a soupisy sesbírané písemné dokumentace, a sice kronikáři V. Moucha z Bílovce, L. Loukotka z Příbora, L. Biskup z Bernartic, J. Vajdová z Tisku, O. Šach z Jakubčovic nad Odrou, V. Prouza z Lubojat; dále sem patří kroniky Frenštátu (vedeno bývalým kronikářem E. Vojtkem), Fulneku (vedeno býv. kronikářem F. Kyselým) a Suchdolu nad Odrou (vedeno býv. kronikářkou M. Holubovou). Stejně tak i 9 kronikářů založilo v kronice rejstříky a seznamy sesbírané fotodokumentace, a sice kronikáři dr. J. Vančura ze Studénky, V. Moucha z Bílovce, L. Biskup z Bernartic, O. Šach z Jakubčovic, V. Prouza z Lubojat, J. Vajdová z Tisku, D. Kantorová ze Spálova; dále bývalí kronikáři – F. Kyselý z Fulneku a M. Holubová ze Suchdolu n. O.

Dosud stále nejsou ve všech kronikách překlenuty chybějící časové mezery potřebnými retrospektivními zápisy. 19 kronik je úplných, 23 neúplných – z nich u 8 rozsah chybějících let překračuje 10 let. Ohledně vyzdobení kroniky bylo zjištěno, že u většiny kronik (27) jsou zdobeny buď úvodní listy jednotlivých roků nebo titulní listy jednotlivých dílů kroniky. Z celkem 42 lokalit byly popsány další jiné kroniky mimo obecní ve 36 obcích, pouze u 6 míst obecní kronikář o jiných kronikách buď nevěděl, nebo tam neexistovaly. Úspěšně se podařilo získat celou řadu dalších údajů o kronikách společenských organizací, BSP, škol, JZD a závodů, které tak budou alespoň registrovány v muzeu. Dobrá úroveň kronikářské práce v okrese se projevila ve velké účasti kronikářů v národních soutěžích (viz výše), přičemž celkem 20 kronik dosáhlo v těchto soutěžích oceněného umístění.

Celá dotazníková akce jednak pomohla získat značné množství údajů o jednotlivých kronikách, které jsou od nynějška registrovány v muzeu, jednak pomohla učinit si představu o současných úspěších a slabších kronikářské práce na okrese. Z největších zjištěných nedostatků především nutno uvést opožděné předávání kronik a jejich ukládání jednak v okresním archivu a jednak na MNV. Z nedostatků samotného stylu kronikářské práce nutno všude dokončit zavedení rejstříků nebo obsahů kronik, postupně zavádět soupisy či rejstříky písemné dokumentace a fotodokumentace v kronikách (zvláště aby nedocházelo k jejím zbytečným ztrátám při předávání do OA – vždyť doposud nebylo předáno do archivu ani jedno fotoalbum!) a konečně odstranit mezery a dopsat chybějící zápisy. Aktuálním zůstává požadavek na zkvalitnění práce střediskových kronikářů jejich spoluprací s letopiseckými aktivy a komisemi, které by se měly stát významnou oporou střediskového kronikáře.

Připravovaný soupis kronik nutno tedy brát jako první krok k celkovému soupisu, neboť celá řada kronik a údajů o nich (z velké části i o jejich obsahu) nám dosud není známa, některé kroniky se ztratily, u velké oblasti uzavřených kronik integrovaných obcí nám není dokonce známa většina údajů. Pro nedostatek místa v našem časopisu bude vlastní soupis kronik našeho okresu otištěn v rámci celokrajského soupisu kronik, který bude vydán v samostatné publikaci.

Poznámky:

- 1) Článek se v první části opírá o rozbor osobních dat všech kronikářů okresu, to nám umožňuje podat současný stav kronikářské obce. V druhé části článku (přibližně od pozn. 2) podáváme statistické výsledky dotazníkové akce ke kronikářům z let 1982–1985. V části pojednávající o stavu kronikářské obce možno poukázat na obdobné články o kronikářích a kronikách: J. Brandejs, Kronika a kronikářství v okrese rychnovském, Orlické hory a Podorlicko, Rychnov nad Kněžnou, 6, 1974, str. 311–361, J. Pánek – E. Procházková – F. Váňa, Kroniky a kronikářství v okrese Benešov, Středočeský sborník historický, 11, 1976, s. 211–259, I. Krabcová – H. Gregorová – E. Smilauerová, Kroniky a kronikářství v okrese Praha – západ, Střed. sbor. hist., 14, 1979, s. 237–278.
- 2) K otázce soupisu kronik existuje různorodá literatura jak spíše metodičtějšího rázu, tak konkrétního – soupisů kronik po jednotlivých okresech. Z té první možno uvést: S. Polák, Farní, obecní a školní kroniky ze Sedlčanska, Sedlčanský sborník, Sedlčany, 1971, s. 201–206, J. Smetana, Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných, vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835, Sborník archivních prací, 23, 1973, s. 215–285, J. Pánek, Poznámky k soupisu a vyhodnocení kronik v okresech, Muzejní a vlastivědná práce, 3, 1976, s. 174–180 (autor klade základní postuláty soupisu – zachytit všechny typy kronik, zpracovat po okresech a dovést až do současnosti). Z druhé „konkrétnější“ soupisové literatury možno uvést: F. Jordán, Obecní kroniky na Vyškovsku a jejich historický vývoj, 80 let muzejní práce na Vyškovsku 1893–1973, Brno, 1975, s. 81–97, Z. Bičík, Soupis kronik okresu Pardubice (Zkušenosti metodika), Muz. a vlast. práce, 19, 1981, s. 100–102, a M. Konečný, Průzkum stavu obecního kronikářství v okrese Tábor, Muz. a vlast. práce, 20, 1982, s. 42–50. Při sestavení potřebných rubrik svého soupisu jsme přihlédli k Pánkovi (1976), Bičíkovi a Konečnému. Jako méně důležité jsme vypustili z návrhu Pánkova údaje o edicích, literatuře (zbytečné zvláště u současných kronik), vazbě a instituci (u nás zbytečné, jde vždy o obecní kroniku, ostatní kroniky uvádíme ve zvláštní rubrice), z návrhu Bičíkova zaměstnání kronikářů, stav knihy a obsah dokumentace (u nás nahrazeno rubrikami tištěné dokumentace a fotodokumentace) a z návrhu Konečného využití kronik, školení a intenzita práce s kronikou po měsících (údaje důležité spíše pro metodika). Všechny ostatní rubriky jsme akceptovali při vytvoření svého formuláře. Tento systém zpracování soupisu kronik byl v roce 1985 přijat jako vzorový krajskou kronikářskou radou Severomoravského kraje pro všechny okresy kraje.

Vzor pro soupis kronik

Název obce (s MNV, místní části, zaniklé – v jedné řadě podle abecedy).

- a) Datum založení kroniky v roce
- b) Do roku 1986 má kronika díly (díl č., formát, počet stran, obsahuje roky, uložen kde)
- c) Jazyk
- d) Obsah kroniky
- e) Ve kterých dílech kroniky jsou rejstříky, obsahy, přehledy
- f) Kronikáři obce – (jméno a příjmení, kronikářem za léta)
- g) Pisemná dokumentace vedena od kdy, rejstříky ano – ne
- h) Fotodokumentace vedena od kdy, rejstříky ano – ne
- ch) Časové mezery za roky
- i) Výzdoba
- j) Další známé kroniky v obci
- k) Poznámka a uvedení příslušné kategorie obce (s MNV, integrovaná s kronikou, integrovaná s uzavřenou kronikou).

HISTORIE TABÁKOVÉ TOVÁRNY V NOVÉM JIČÍNĚ DO ROKU 1918

Zdeněk Lédr

Přímý podnět k založení tabákové továrny v Novém Jičíně byl dán v roce 1864,¹⁾ předpoklady k němu se však vytvářely delší dobu.

Ve 30. až 60. letech 19. století totiž novojičínské soukenictví, které bylo pro město tradiční, přecházelo od manufakturní výroby k výrobě strojové a čím dále tím více byla ohrožována existence mnoha soukenických dělníků, neboť byli zcela závislí na konjunkturu v tomto průmyslu. Zaváděním pracovních a parních strojů nastával soumrak soukenického řemesla, rostla bída a nezaměstnanost.²⁾

Městská správa v čele se starostou Adolfem Kamprathem chtěla nezaměstnanému dělnictvu pomoci, a proto v roce 1864 požádala u státní správy o zřízení tabákové továrny, pro niž současně přislíbila i vhodné budovy.

Vyjednávání se státní správou se však protahovalo, protože současně žádala o zřízení továrny i další města – Šternberk, Hranice, Libavá a Budišov. Mezitím se přibližilo nebezpečí války s Pruskem a všechny státní stavby byly zastaveny. Po válce došlo k poklesu spotřeby tabákových výrobků, nebylo tudíž důvodu k otevření nové továrny. Podle císařského rozhodnutí z 18. listopadu 1866 bylo zřízení továrny zamítnuto.

Teprve roku 1867 po rakousko-uherském vyrovnání nastal v Předlitavsku ve všech odvětvích průmyslu čilý ruch. Rostoucí zaměstnanost měla za následek i zvýšení příjmů obyvatelstva, a tak rostl i konzum tabákových výrobků. V letech 1869–1870 dosáhl takové výše, že dosavadní továrny nestačily krýt spotřebu. Tato skutečnost vytvořila příznivé podmínky pro zřizování nových továren.

Proto státní správa obnovila 12. dubna 1870 vyjednávání s obcí dotazem, zda může počítat se zřízením továrny, která by zaměstnávala 1200–1600 dělníků. Městská správa odpověděla 24. srpna téhož roku, že pro stavbu nové továrny opatří vhodný pozemek a pro urychlení zahájení výroby nabízí nevyužitou budovu bývalé soukenické továrny na Döpperově náměstí č. 138, které koupila od Rainera Hosche pro školské účely. Svým rozsahem (jednopatrový dům o 26 obytných místnostech s kotelnou, bytem pro zahradníka, dvorem a zahradou) odpovídal tento objekt (budova dnešního středního odborného učiliště) potřebám výroby doutníků na 30 stolec.

Nabídka byla státní správou přijata a 16. listopadu 1870 bylo obci sděleno, že císařským rozhodnutím ze dne 5. listopadu 1870 bylo zřízení tabákové továrny v Novém Jičíně povoleno.

Ihned bylo započato s adaptačními pracemi. Dozorem nad prováděním adaptace a zařizováním továrny byl pověřen kontrolor tabákové továrny v Hodoníně Josef Pachelik, kterému byli přiděleni jako pomocníci oficiál Pavel Čulk a asistent Jakub Kleinhappel. S adaptací nemovitosti, která od 1. listopadu 1870 byla pronajata na dva roky za roční nájemné 2000 zl., bylo započato již v listopadu. Práce probíhaly značně rychle, takže již téhož měsíce – 21. listopadu 1870 – mohl být v nové továrně zahájen provoz. V továrně začali vyrábět doutníky. 15

Pracovnice znalé této výroby přišly z Hodonína, odkud byl také přesunut i potřebný tabák. Zařízení bylo do Nového Jičína převezeno z jiných tehdejších továren.

Koncem roku 1870 měla továrna již 17 pracovních stolů, zaměstnávala 246 dělnic a 15 dělníků,³ kteří ještě v témže roce vyrobili 72 000 ks doutníků. Práci továrny řídili 2 úředníci, 6 dozorců a dílvedoucích.⁴ Již 5. ledna 1871, tedy 46 dnů po zahájení, mohla být zavedena úkolová mzda. Toho dne pracovalo 314 dělnic na 20 stolec.⁵

Dělnictvo v Novém Jičíně přijalo zřízení tabákové, vlastně doutníkové továrny s neobyčejnou úlevou, mimo jiné i proto, že v ní bylo lépe zajištěno a mělo vyšší mzdy než v dosavadních soukenických průmyslových podnicích.⁶ Nově zřízené továrně však nepříála skupina tehdejších novojičínských průmyslníků, tzv. strana továrníků (Fabrikantenpartei), která proti ní silně agitovala. Jako důvod udávala, že zřízení továrny způsobilo v místním soukenictví nedostatek pracovních sil a představuje pro ně nebezpečnou konkurenci podepřenou vyššími mzdami. Do svého tábora získala tato skupina i některé členy představenstva obce.⁷ Za jejich pomoci a podpory zahájili pak novojičínské průmyslníci podpisovou petici císaři, kterou chtěli dosáhnout zrušení tabákové továrny.

Protože touto zříštnou akcí byly ohroženy zájmy dělnictva, svolal novojičínský Dělnický vzdělávací a podpůrný spolek (Arbeiter Bildungs- und Unterstützungsverein) na den 5. února 1871 veřejnou schůzi dělnictva, již se zúčastnilo přes 800 dělníků. Na ní bylo jednomyslně usneseno poslat císaři žádost o udržení tabákové továrny. Tato žádost, datovaná dnem 10. února 1871, je sice psána v ponížném tónu, ale obsahuje četná fakta o životě dělnictva. Uvádí se v ní, že ve městě je více než 2 000 dělníků odkázaných na soukenickou výrobu, jejíž každé uvážnutí a výkyv těžce odnášejí. Proto i městská rada, která zná toto těžké postavení dělnictva, už roku 1865 žádala císaře o zřízení tabákové továrny. A když byla tabáková továrna konečně otevřena, píše se dále ve zmíněné žádosti, někteří soukeničtí mistři a továrníci ze sobectví a ze ziskuchtivosti proti tomu demonstrují petici císaři. Nedbají na postavení dělnické třídy a chtějí vyloukat kapitál z lacíné pracovní síly, aby nemuseli platit vyšší mzdy. Největší továrníci však význam založení továrny uznávají. Na námitky odpůrců, že vznikem tabákové továrny jsou ohroženy zájmy zdejšího soukenického průmyslu, odpovídá dělnická žádost, že v Brně, Liberci a v Bělsku jsou mnohem vyšší mzdy dělníků, a přesto právě tam dosáhl soukenický průmysl největšího rozkvětu. V závěru poukazuje dělnická žádost na pobouření dělnictva a žádá, aby císařské rozhodnutí o zřízení tabákové továrny v Novém Jičíně zůstalo v platnosti.⁸

Akce se setkala s úspěchem: 4. května 1871 dostal předseda dělnického spolku v Novém Jičíně sdělení z Vídně, že tabáková továrna zrušena nebude.

Na celé zmíněné akci je zajímavé, že veřejná schůze svolaná dne 5. února 1871 právě kvůli tabákové továrně byla první veřejnou akcí dělnického spolku, který v Novém Jičíně vznikl koncem roku 1869.⁹

Ani vedení závodu k akci průmyslníků nemlčelo. Údajně byly posílány prosby a žádosti na všechny strany a na pomoc vzaty i politické úřady, až se konečně podařilo nebezpečí zrušení továrny odvrátit.¹⁰

Na počátku dějin novojičínské tabákové továrny jsme tedy svědky společného boje dělnictva a správy závodu, která reprezentuje státní podnikání, proti skupině soukromých podnikatelů snažících se uchovat si co nejvýhodnější podmínky pro rozvoj svého odvětví, zejména v oblasti trhu pracovních sil.

Neméně zajímavým dokladem o velmi rychlém počátečním růstu počtu pracovních sil v továrně jsou zmínky o tom, jak se dělnictvo spolu se správou

Tabáková továrna v Novém Jičíně

závodu aktivně staralo o zajištění potřebného počtu dělníků, zejména ovšem žen. Zvláštní poslové dělnického spolku údajně najímali v okolí města pracovníky pro práci v tabákové továrně. Na pomoc přišla i místní školní rada s opatřením, které bylo v tehdejší době dosti běžné – bylo povoleno přijímat do továrny i dívky mladší 14 let. Přitom nebyl nijak porušen zákon o povinné školní docházce, neboť pro mladistvé dělnice byla zřízena večerní škola, jejíž náklady (tj. plat učitele, světlo, otop ap.) byly hrazeny z příjmu tabákové továrny, resp. státní správy.¹¹ Na tomto příkladu vidíme, že k vykořisťování dětské práce nedocházelo pouze v soukromých, ale i ve státních podnicích. Přitom byla v tabákových továrnách všeobecně až do roku 1873 zavedena dvanáctihodinová pracovní doba, tj. 72 hodin týdně.¹²

Nejvyšším rozhodnutím z 15. dubna 1871 byla továrna prohlášena za stabilní a schválen personální stav. Místo správce obdržel dosavadní vedoucí továrny Josef Pacholik, prvním kontrolorem (do března 1873) byl August Lamina, potom Ferdinand Gorgosch. Finanční agendu továrny obstarával c. k. berní úřad. Týdenní výdělek pracujících byl hromadně u berního úřadu vyzvednut a dvěma představenými proplacen dělníkům na ruku.

Vzhledem k tomu, že šlo o státní podnik, můžeme v této době sledovat již také první snahy o sociální zabezpečení dělnictva. Ještě za provizoria byla zřízena nemocenská pokladna. Její první stanovy platily od 10. září 1872 a byly utvořeny podle zásad, jež platily i pro ostatní tabákové továrny. Vstup do nemocenské pokladny byl pro stálé pracovníky povinný, pro nestálé zaměstnance dobrovolný. Vstupní poplatek činil 70 krejcarů, týdenní příspěvky zaměstnanců byly stanoveny podle kategorií – muži 10, ženy 8 a mladiství 6 krejcarů. V při-

padě onemocnění obdrželi členové bezplatně lékařskou pomoc a léky, dále i nemocenské dávky, vyměřené podle výše uvedených kategorií — muži 30, ženy 24 a mladiství 20 krejcarů denně. Členům, kteří se ocitli v důsledku nemoci ve zvláštní tísní, byla poskytnuta výpomoc. Při úmrtí člena bylo pozůstalým vyplaceno úmrtné ve výši 20 zl.

Dne 7. března 1871 získala abec od nadačního velkostatku Tereziánské akademie v Novém Jičíně pozemky vhodné pro výstavbu nové továrny. Nabídla je státní správě, která je přijala. Darovací smlouva je datována dnem 15. září 1871 a byla podepsána za stranu přijímající vrchními finančními rady Latzlem a Felkem, za obec starostou Kobrem, radními Hanclem a Markusem a výbory Kamprathem a Schustlerem. Ratifikována byla centrálním ředitelstvím tabákových továren dne 28. září 1871. Ještě v téže roce byla zahájena stavba nové továrny. Stavba byla svěřena stavitelům Bartlovi a Lundwalovi z Opavy, kteří při jejím budování spolupracovali s hutěmi ve Frýdlantě.¹³⁾

Stavba probíhala rychle, přestože šlo o objekt poměrně rozsáhlý a stavebně náročný; o jeho účelném řešení svědčí skutečnost, že jeho hlavní části slouží svému účelu dodnes.

V dobovém tisku je o výstavbě továrny uvedena tato zpráva: „Stavba státní tabákové továrny je prováděna horlivě a energicky. Výstavba velmi pokročila, její dokončení lze předpokládat určitě ještě v tomto roce. Mimořádnou činnost politické správy byla jednání ohledně přeložení státní silnice dovedena k rychlému a příznivému konci. Je zajímavé, že při stavbě tabákové továrny bylo i při hlubokém položeném terénu dosaženo vody až teprve v hloubce 11 sáhů.“¹⁴⁾

V letech 1871–1872 byla postavena výrobní budova. 1872–1873 administrativní budova, studna, centrální záchody pro dělníky, ohradní zeď a oplocení. V letech 1873–1874 byly dále budovány sklady a požární zbrojnice.

Stavba jako celek byla ukončena již v roce 1874. Plocha nové továrny zaujímala 5 529,7 m², objekty měly hodnotu 553 776 zlatých. Celkově byla plocha velmi vhodně vybrána — okolo továrny vedla státní silnice, z jedné strany ji obtékala řeka Jičínka, na další straně — vně zdí — zůstaly jednotlivé malé parcely.

V dubnu 1874 byla v nové továrně zahájena výroba. Výstavba objektů se však nezastavila. V roce 1875 byla vybudována kotelna s parními stroji, v letech 1881–1882 první část strojních a údržbářských dílen, které byly dokončeny v roce 1884, konečně v roce 1886 byla postavena čekací hala s kontrolní místností a zřízena ordinace lékaře. Mimo tyto hlavní stavby byly prováděny také některé další, jako cesty, kanály, přístřešky a studny. O moderním řešení svědčí mimo jiné i to, že již od počátku bylo do všech továrních budov i na dvůr zavedeno plynové osvětlení; plyn dodávala novojičínská plynárna firmy Heintzl, Pippig a Potika. Další technickou vymožeností té doby, která stojí za zmínku, bylo i vzájemné telegrafické propojení velkých novojičínských podniků a požárního sboru, které umožňovalo rychlý zásah v případě vzniku požáru. Továrna byla na tuto síť připojena roku 1886. Mimo to měla i vlastní protipožární zařízení, které by v případě potřeby bylo obsluhováno vlastními zaměstnanci.

Značný význam pro továrnu mělo otevření místní dráhy — železnice ze Suchdola do Nového Jičína, ke kterému došlo 19. prosince 1880. Tato místní dráha měla význam nejen pro zásobování surovinami, ale také pro dopravu dělníků (tento význam rostl zvláště v pozdějších letech). Již v roce 1881 byla až do objektu továrny zavedena železniční vlečka. Ta dále urychlila dopravu surovin i hotových výrobků, ulehčila manipulační práce a přispěla tak i ke snížení výrobních nákladů.¹⁵⁾

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že tabáková továrna byla již v roce svého vzniku podnikem na tehdejší poměry značně moderním. Tato skutečnost jistě vyplývá z toho, že to byl podnik státního monopolu, do něhož se vyplatilo investovat, neboť svou výrobou přinášel státu značné prostředky.

Tovární kronikář pečlivě zaznamenal i významné návštěvy, které tam zavítaly. Tak např. c. k. místodržící navštívili továrnu v letech 1873 (3. října — Filip von Weber), 1875 (15. června — Ludvík von Possinger) a 1883 14. července — dr. Friedrich Schönborn). Dne 22. června 1878 si podnik prohlédl prezident Nejvyššího soudu a kurátor Tereziánské akademie Anton von Schmerling.¹⁶⁾

S péčí o rozvoj továrny podivně kontrastuje péče o dělníky. Roku 1882 vystoupil na zemském sjezdu moravskoslezského dělnictva v Brně zástupce novojičínských dělníků Haverland,¹⁷⁾ který si stěžoval na 14–16hodinovou pracovní dobu v tabákové továrně a na vykořisťování žen továrními pohaněči a mistry.¹⁸⁾ Přitom pracovní doba byla v té době v tabákových továrnách obvykle deseti-hodinová, tedy 60 hodin týdně. Z paměti starých dělníků je však známo, že byly nuceny pracovat déle, když si chtěly více vydělat, nebo zpracovat vše, co jim bylo přiděleno.

Podobně tomu bylo i s výdělkem — např. v 70. letech činil denní výdělek dělnice asi 60 krejcarů, přičemž 1 kg mouky stál 16 krejcarů, 1 kg masa asi 30 kr., 1 kg cukru 34 kr., 1 kg másla 65 kr. a žejdlík mléka 3 kr. V roce 1890 si dělník v tabákové továrně mohl koupit za týdenní výdělek jen asi 20–25 kg mouky.¹⁹⁾

Výroba v nové továrně prudce rostla — v roce 1874 bylo vyrobeno již 53,767 mil. ks doutníků. Stejně tak rostl i počet pracovníků — továrna v tomto roce zaměstnávala celkem 1 226 pracovníků.

V roce 1875 byla vedle výroby doutníků zavedena i výroba obyčejného kuřlavého tabáku v psaníčkách a sáčcích a výroba krouceného tabáku v rolích. Těchto výrobků bylo v tomto roce vyprodukováno necelých 29 tun.

V roce 1876 se vyráběl obyčejný kuřlavý tabák v sáčcích a psaníčkách, prostředně jemný v balíčcích a psaníčkách, uherský dlouhý a prostředně jemný, Debrecínský, Čerbl a Limto.²⁰⁾

Výroba cigaret byla zahájena 14. března 1882; zpočátku bylo při ní zaměstnáno 30 pracovníků.²¹⁾ Učitelky výroby přišly opět z Hadonína. Toho roku bylo vyrobeno 5 672 550 ks cigaret²²⁾ ve třech druzích — byly to cigarety Uherské, Viržinské a Drama. Později k nim přibýly další druhy — Sport a Jenidge. V roce 1884 pracovalo při jejich výrobě již 119 pracovníků,²³⁾ kteří vyrobili 16 875 500 ks cigaret. V průběhu dalších let pak byla omezována výroba doutníků ve prospěch výroby cigaret.

Výroba cigaret doznala změn především zavedením strojů na dutinky. Roku 1893 byly přiděleny továrně 4 dutinkové stroje Schöffler-Hauck pro výrobu cigaret Sport a roku 1896 dva systémy Leo. Ve druhé polovině roku 1897 byly postaveny 3 stroje Baron pro výrobu cigaret Drama a 1 páračka cigaret systém Bellot. Roku 1895 byl ve zdejší továrně postaven balicí stroj na balení kuřlavého tabáku od dílovedoucího Františka Fuchse. Změna nastala také ve výrobě krabic na balení cigaret. Do roku 1891 byly dodávány treštníci ve Steinu na Dunaji, později byly vyráběny v nově zřízené vlastní kartonáži podle heinburského vzoru. V následujících letech pak byly továrně dále přidělovány různé typy dutinkových strojů. V roce 1908 došlo ke dvěma změnám ve výrobě doutníků. Nejdříve to byla tzv. německá metoda, při které bylo dosaženo lepší průdušnosti doutníků a bylo umožněno lepší využití suroviny na obaly. V červenci téhož roku to pak bylo zavedení tzv. egyptské metody, při níž práci dřívější skupiny, tj. strojačky, pl-

ničky a pomocnice, vykonávala pouze jedna dělnice. Rozvoj mechanizace pak pokračoval i v dalších letech, např. v roce 1912 bylo postaveno 6 strojů Perfekto a motorický lis, byl zaveden další plnicí stroj Katzky a 1 stroj UM.

I když nejsou k dispozici údaje o výši výroby v období první světové války, víme, že výroba dále vcelku nerušeně pokračovala a že se nezastavil ani vývoj mechanizace. Válečná omezení ovšem kuřáci přesto pocítili: do cigaret byl přidáván chmel a do dýmkového tabáku bukové listí. V roce 1915 bylo omezeno vydávání kuřavých tabáků civilnímu obyvatelstvu, později byly kontingentovány i jiné druhy zboží. Byla zavedena tabačenka a prodej tabákových výrobků v hostincích byl zastaven. Až do začátku roku 1916 bylo vojsku v poli dovoleno krýt potřebu kuřiva přímo v továrnách na tabák. Od té doby byly vojenské sbory výhradně zásobovány vojenskými zásobovacími skladišti. Pro vojsko v cizině byla zavedena zvláštní levná sazba. Z novojičínské továrny odebíral kuřivo Horní revírní úřad v Moravské Ostravě pro horníky, kteří podléhali válečnému služebnímu řádu.

Jaké byly sociální podmínky pracujících v tabákové továrně ve sledovaném období?

Od roku 1889 bylo v platnosti úrazové pojištění, na které přispíval stát. Stanovy nemocenského ústavu byly vydány s definitivní platností od 31. října 1889, přičemž stát platil polovinu příspěvků.

Výnosem generálního ředitelství ze dne 21. července 1899 byla zavedena devítihodinová pracovní doba. V novojičínské tabákové továrně se pracovalo denně (i v sobotu) od 6 do 17 hodin, s půlhodinovou dopolední přestávkou a jeden a čtvrt hodinovou přestávkou v poledne. V ostatních průmyslových podnicích ve městě se pracovalo až 12 hodin denně. Přitom průměrný týdenní výdělek v tabákové továrně činil 5–8 zlatých, v ostatních podnicích pouze 3–4 zlaté.²⁴⁾ Výnosem ministerstva financí ze dne 3. srpna 1901 byla zkrácena doba k uznání invalidity z 15 na 10 let a zavedeny výplaty osobám povolaným k vojenským cvičením.

V letech 1905–1909 nastaly značné změny. V roce 1906 byla denní invalidní penze zvýšena a přeměněna na měsíční, v roce 1909 byla opět zvýšena a nadále vyměřována podle šesti mzdových stupnic a délky odpracované doby (místo dřívějších 40 jen 35 let). Od prosince 1908 byla dělnictvu poskytována placená dovolená v délce tří dnů při dosažení trvání pracovního poměru v délce 10–20 let a v délce šesti dnů při více jak 20 odpracovaných letech. V témže roce bylo povoleno přeřadit dělníky, kteří řádně odpracovali 5 let, z denní do týdenní mzdy. S platností od 30. prosince 1909 byla zavedena nová významná úprava pracovní doby – sobotní odpoledne bylo volné.

V roce 1910 byl znovu upraven zaopatřovací systém dělnictva a pozůstalých. Na zaopatření měli nárok rovněž vdovy a sirotci po zemřelých dělnících. Vdovská provize platila po celou dobu vdovství a sirotčí provize až do 16. roku věku. Od 1. září 1910 byly upraveny provize staropenzistů podle výše příjmů, jaké by měli podle tehdejších mzdových poměrů, v následujících letech byly provize dále upravovány. V roce 1914 vyšlo nařízení, že dělníkům, kteří doprovázejí nemocného člena nemocenského ústavu do nemocnice, která není v místě, přísluší denně stravné 3 K a cestovné z prostředků nemocenského ústavu.

I v průběhu války bylo dělnictvo podporováno soustavou různých finančních podpor.

Pozůstalým po padlých továrních dělnících byl vyplácen z prostředků nemocenského ústavu podle stanov příslušný pohřební příspěvek (v roce 1914 po vypuknutí 1. světové války odešlo na frontu 137 zaměstnanců novojičínské továrny

na tabák, v průběhu války pak byli povolováni další; místo nich přicházeli do továrny dělníci ze soukromých podniků).

Od 1. ledna 1916 byly všem zaměstnancům vypláceny tzv. drahotní výpomoci. Pro tyto účely bylo rozděleno dělnictvo do několika kategorií. V průběhu válečných let se toto rozdělování neustále měnilo, před ukončením války bylo dělnictvo děleno z původních 3 tříd na 8 tříd – přesto drahotní příplatky byly nedostačující, nehledě pak k naprosto nedostatečnému zásobování.

Dlouhotrvající válka, vzrůstající vykořisťování, nezměrná bída a hlad vedly v letech 1917 a 1918 k radikalizaci dělnictva. Vlna hladových bouří na Novojičínsku se zvedla velmi povážlivě ihned na počátku roku 1917. 13.–14. února vyšly do ulic tovární dělnice a napadly hotel Heinrichshof, středisko často zde hodující německé buržoazie. Při tom došlo k ostrému střetu s četnictvem. V hladových demonstracích pokračovaly dělnice novojičínské tabákové továrny i 27. března 1917 – na 500 dělnic bylo při demonstraci rozeznáno četnickými bodáky, 3 dělnice byly uvězněny.

Roku 1918 se zásobovací situace dále zhoršila, a proto okresní hejtman žádal o ponechání vojenské posádky ve městě právě pro silné dělnické hnutí a nebezpečí demonstrací. V dubnu trvaly hladové bouře dělnic z textilk a tabákové továrny celý týden, dalších bouří a demonstrací byl Nový Jičín svědkem od června do srpna, přičemž došlo i k napadení a ztrestání vedoucího úředníka městské aprovizace.²⁶⁾

Správa továrny podnikala rovněž akce k získání zeleniny, brambor, uhlí a oděvů pro dělnictvo, v závodě mělo být zřízeno i zvláštní skladiště potravin. To již však válka skončila a plánovaná akce nebyla dovedena do konce.²⁷⁾

Při hodnocení významu existence tabákové továrny v Novém Jičíně za rakouské monarchie je třeba především vidět, jak významná byla pro zaměstnanost obyvatelstva ve městě a jeho okolí, především pak pro zaměstnanost žen, které by zřejmě dosti těžko našly zaměstnání v případě, že by tabáková továrna neexistovala (počty zaměstnanců se pohybovaly od doby založení až po vznik buržoazní ČSR zhruba od 1 600 po 1 200).

Na druhé straně je ovšem třeba vidět, že pro státní správu bylo výhodné provozovat podnik mimořádně náročný na počet dělnictva právě na Novojičínsku, kde byly značné rezervy volných pracovních sil. Již na konci století mizí ve městě stopy po samostatných soukenických mistrech – většina z nich zchudla a skončila spolu s rodinami jako dělníci v továrnách. Z dříve tak rozsáhlého textilního průmyslu se do konce Rakouska udržela jen asi desítky textilních továren.

Poznámky

- 1) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch der k. k. Tabakhauptfabrik Neutitschein (dále jen Gedenkbuch...).
- 2) Originál žádosti je uložen v SOA Opava, pob. Olomouc, fond OŽK Olomouc. O počátcích továrny pojednává stručně Kyselý Jan: Státní továrna na tabák v N. Jičíně, Kravaňsko, roč. I, 1932, s. 61–62.
- 3) Otto K.: Počátky dělnického hnutí v Novém Jičíně. Novojičko, č. 1, 1960, s. 2.
- 4) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch... .
- 5) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, souhrnný přehled stavu pracovníků, neuspořádaný materiál.
- 6) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch... .
- 7) Otto K.: op. cit.: 3.
- 8) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch... .
- 9) V dělnické žádosti je v rozporu s údajem v závodní kronice (Gedenkbuch...) uveden rok 1865 jako datum žádosti městské správy o zřízení tabákové továrny. Tento údaj je v rozporu i s originálem žádosti z roku 1864, který je uložen v SOA Olomouc ve fondu OŽK Olomouc.
- 10) Otto K.: op. cit.: 3.

- 10) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch... O dělnické žádosti se v kronice mlčí.
- 11) Ibid.
- 12) Novák V.: Památník tabákového dělnictva 1904–1929. Praha 1929, s. 19.
- 13) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch...
- 14) Die Biene. Nový Jičín, 1. března 1872, příloha 7.
- 15) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch...
- 16) Ibid.
- 17) V členských seznamech dělnického spolku je uváděn v těch letech Josef Haferland nebo Haverland. Toto znění příjmení je asi nejpravděpodobnější.
- 18) Otto K.: op. cit.: 4.
- 19) Novák V.: op. cit.: 17.
- 20) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch...
- 21) Ibid.
- 22) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, souhrnný přehled výroby, neuspořádaný materiál.
- 23) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch...
- 24) Schuster T.: Die Geschichte der Arbeiterbewegung in Neutitschein. Das Kuhländchen, 12. Band, Neutitschein 1931, s. 29.
- 25) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch...
- 26) Otto K.: Přehled dějin Nového Jičína do roku 1938. — In: Čtení o Novém Jičíně. Vyd. MěstNV. Nový Jičín 1963, s. 37.
- 27) Závodní archiv ČSTP v Novém Jičíně, Gedenkbuch... V období na přelomu století působil v Novém Jičíně P. Jan Šrámek (zakl. lid. strany na Moravě, ministr za 1. republiky a představitel londýnské vlády), který vedl boj za sociální práva dělnic zaměstnaných v tabákové továrně. Pro tyto dělnice (především tedy pro ty, které pocházely z Valašska) dal zřídit útulnu — ženský domov. O vývoji útulny pojednává práce Františka Hanzelky „Jan Šrámek v Novém Jičíně.“ (z roku 1970, rkp. se nachází v okresním archivu).

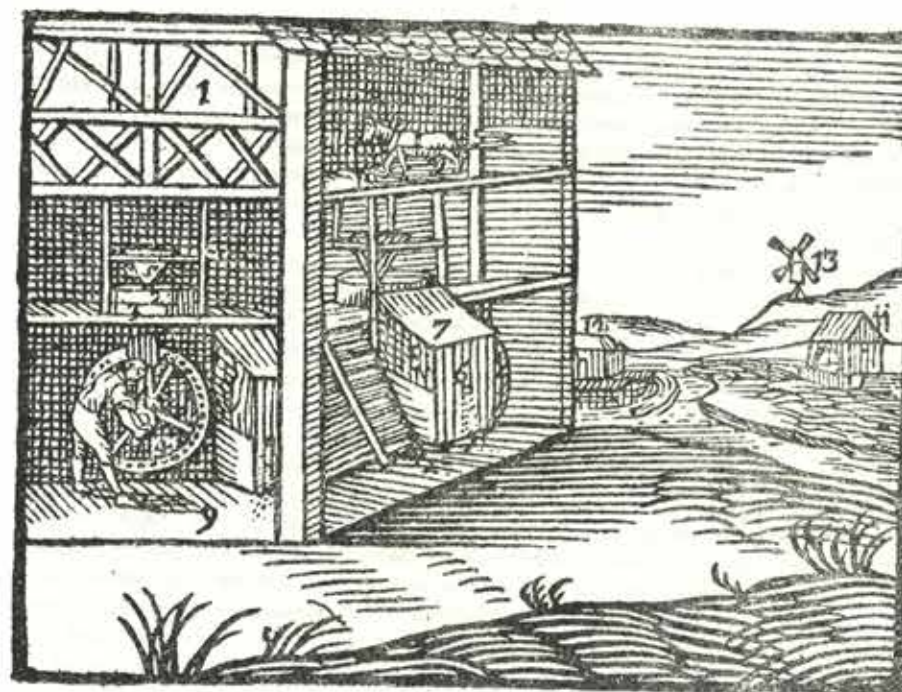
VĚTRNĚ MLÝNY V JIŽNÍ A ZÁPADNÍ ČÁSTI BÝVALÉHO PANSTVÍ FULNEK

František Šustek — Adolf Turek:

Město Fulnek leží 15 kilometrů severozápadně od okresního města Nového Jičína mezi východními výběžky Oderských vrchů, jež se zde snižují do oderského úvalu Moravské brány, v malebném údolí Husího potoka, levého přítoku řeky Odry. Z daleka viditelný fulnecký zámek je majestátní dominantou celého okolí. Fulnecký zámek byl až do zrušení patrimoniálního zřízení (1850) střediskem panství, k němuž patřilo město Fulnek a obce a osady Gručovice, Jerlochovice, Jestřábí, Kletné, Kujavy, Pohoř, Pohořílky, Stachovice, Moravské Vlčovice, Nové Vrbno, Vrchy (dříve Valteřovice) a Hladké Životice.

Na Fulnecku byly vcelku obdobné přírodní podmínky jako v okolí v Oderských vrchách, v Nízkém Jeseníku a v Moravské bráně, jež byly příznivé pro vznik početných větrných mlýnů.¹⁾

Nejstarší zpráva o stavbě vrchnostenského větrného mlýna na fulneckém panství je z roku 1643. Tento první větrný mlýn nebyl postaven přímo ve Fulneku, ale v Hladkých Životicích, jak dokazuje zpráva z inventáře panství Fulneku

Mletí — dřevoryt z Komenského knihy Orbis sensualium pictus z roku 1658
Reprofoto OVM JAK Píerov 1987

z roku 1650 (překlad z němčiny): „Na Fulneckém panství se nacházejí čtyři vodní mlýny a jeden větrný, a to Domácí mlýn, Životický mlýn, Nový mlýn a Stachovický mlýn. Životický větrný mlýn byl úplně zbořen.“²⁾ Z toho můžeme usoudit, že první větrák na Fulnecku v Hladkých Životicích byl zrušen ke konci třicetileté války v důsledku válečných událostí za švédské okupace Fulneka. Zpráva neuvádí sice o jaký typ větrného mlýna šlo, lze však s velkou pravděpodobností usoudit, že to byl sloupový dřevěný větrný mlýn s krátkým kabátem, jaké se tehdy stavěly nejen v Německu a v Polsku, ale také ve Slezsku a na Moravě.

Píšeme-li o Fulnecku a Fulneku, kde působil v letech 1618–1621 J. A. Komenský, pak jistě stojí za zmínku, že v jeho knize Orbis sensualium pictus, Svět v obrazech, a to již v jeho prvním vydání z roku 1658, je vyobrazena na dřevorytu drobná kresba sloupového větrného mlýna s krátkým kabátem.³⁾ V příslušné kapitole pojednávající o mlynářství, nadepsané Mletí, Molitura, Das Mühlwerk, je otisknuto dřevoryt, který názorně ukazuje všechny tehdejší způsoby mletí i s vysvětlujícím textem. Protože v tehdejší době (a ještě i v 19. století) se primitivní mlecí zařízení vodního a větrného mlýna od sebe v podstatě nelišilo (odlišný byl jen pohon mlýna), uvádíme výstižný Komenského text, opatřený čísly k doprovodnému obrázku:

„Ve mlýně 1 běhá kámen 2 na kamení 3, otáčený mlýnským kolem 4 a roztírá trychtýřem 5 nasypané zrna a odděluje otruby 6 padající do truhly 7 od mouky, která přesívá se skrze pytlík 8. Mlýny takové bývaly napřed ruční 9, potom koňské 10, nyní vodní 11 a lodní 12, konečně větrné (větrák) 13.“ Je obdivuhodné, jak Komenský lapidárně několika slovy vystihl popis a funkci jednoduchého mlýna.

Jistě k tomu přispěla i okolnost, že byl synem mlynáře z Nivnice u Uherského Brodu a již v dětství z vlastního názoru poznal zařízení mlýna.⁴⁾

Je pozoruhodné, že na území Oderských vrchů a Moravské brány byly v minulosti v provozu všechny Komenským uvedené druhy mlýnů (s výjimkou lodního mlýna), z nichž ovšem nejrozšířenější byly mlýny vodní a větrné. V mnoha místech našeho kraje byly postaveny ve větších usedlostech a dvorech dřevěné žentoury („geple“) na zvířecí, zpravidla koňský pohon, jež byly předchůdci pozdějších železných žentourů.

Poslední dřevěné žentoury pracovaly ještě před 1. světovou válkou (Spálov, Hynčice, Vlkovice, Větrkovice aj.).⁵⁾ Existovaly i kombinace větrného a zvířecího pohonu na větrných mlýnech, např. ve Vrchách na Fulnecku a ve Veselí na Oděru. Kromě toho se za stará ve většině obcí až do 19. století používalo v domácnostech primitivních ručních mlýnků, zvaných „žerna“. Na Novojičínsku byly kolem roku 1900 ještě v provozu zdokonalené ruční mlýnky podobného typu, jak je vyobrazen v Komenského Orbis pictus, a to k mletí pohanské kaše, v Hodslavicích, Mořkově, Veřovicích a hlavně ve Straníku a v Hostašovicích.⁶⁾

V roce 1956 jsme v OVM ve Vítkově dotazníkovou akcí zjišťovali údaje o větrných mlýnech na bývalém okrese Vítkov pro Historický ústav ČAV v Praze. Tehdy nám kronikář města Fulneka Václav Moucha napsal, že podle starých pamětníků větrný mlýn na území Fulneka nestál, že však větráky stávaly na katastrech sousedních obcí. Toto jeho sdělení potvrdila (pro 19. století) také prohlídka katastrálních map Fulneka.⁷⁾ Ani na starší mapě z roku 1833, ani na novější mapě z roku 1876 (obě v měřítku 1:2880), není na území města Fulneka, včetně Horního i Dolního předměstí, zakreslen žádný větrný mlýn.

Vojenská mapa Josefského mapování z roku 1780 zachycuje na sekci č. 30 Fulnek větrný mlýn u Děrného, v Bílově a dva v Butovicích, ale žádný větrný mlýn v obcích na samotném panství Fulnek a také žádný větrák přímo ve Fulneku.⁸⁾ Podle popisu fulneckého fideikomisu z 26. srpna 1828 bylo na panství 8 vodních mlýnů a 7 větrných mlýnů. Počet větrných mlýnů klesl do roku 1834 na 4.⁹⁾ Za necelé půlstoletí opět stoupl na víc než čtyřnásobek. Tento vzrůst dokládá Statistická zpráva Obchodní a živnostenské komory v Olomouci pro rok 1875, která uvádí jednotlivé obce, v nichž jsou větrné mlýny provozující živnost a platící výdělkovou daň, jež se pohybovala od 1 zl. 5 kr. do 2 zl. 10 kr. podle toho, zda šlo o mlýn s jedním nebo dvěma složenými.¹⁰⁾ Na území celého soudního okresu Fulnek byly tehdy větrné mlýny v jednotlivých obcích v tomto počtu: Butovice 5, Jerlochovice 1, Jestřábí 1, Kujavy s Pohořilkami 5, Kletné 1, Pohoř 2, Hladké Životice 1, Stachovice 2, Vrchy s Gručovicemi 3, Mor. Vlkovice 1, Suchdol 3. Odečteme-li 8 větrných mlýnů v obcích, jež k panství Fulnek nepatřily (Butovice 5 a Suchdol 3), zjišťujeme, že v roce 1875 stálo na území obcí fulneckého panství 17 větrných mlýnů, které provozovaly mletí živnostenským způsobem. Větrné mlýny na panství jsou doloženy ve všech obcích, s výjimkou města Fulneka a osady Nové Vrbno, býv. moravské enklávy fulneckého panství ve Slezsku. V době jejich největšího rozvoje, zejména ve druhé polovině 19. století, existovaly též některé selské větrné mlýny bez živnostenského oprávnění, které měli a používali majitelé jen pro svou vlastní potřebu. Tyto větráky se zpravidla neobjevují v úředních dokladech.

Václav Burian ve své souhrnné práci o větrných mlýnech¹¹⁾ udává tyto počty větráků v jednotlivých obcích bývalého fulneckého panství: Fulnek 3, Gručovice 3, (Jerlochovice 0), Jestřábí 1, Kletné 1, Kujavy 5, Pohoř 2, Pohořilky 1, Stachovice 2, Vlkovice 2, Vrchy 5 a Hladké Životice 1. V dalších obcích bývalého fulneckého okresu: Butovice 5 a Suchdol 3. Přímou na území Fulneka nebyl však

žádný větrák. K omylu došlo tím, že již roku 1926 Eugen Stoklas počítal k Fulneku 3 větráky sousedních obcí: 1 v Jerlochovicích a 2 ve Stachovicích.¹²⁾ Do Gručovic Stoklas omylem připočítával větrák v sousedství na katastru Leskovec. Ve Vrchách nebylo 5 větráků, ale jen 2. V Moravských Vlkovicích, patřící k panství Fulnek stál jen 1 větrák, kdežto druhý byl postaven ve Slezských Vlkovicích na bývalém oderském panství, jež patřilo ke Slezsku.

Podle našeho archivního i terénního výzkumu byl počet větrných mlýnů (resp. jejich lokalit) v obcích býv. fulneckého panství tento: Fulnek 0, Gručovice 3, Jerlochovice 1, Jestřábí 1, Kletné 1, Kujavy 5, Pohoř 3, Pohořilky 1, Stachovice 2, Mor. Vlkovice 1, Vrchy 2, a Hladké Životice 1, celkem tedy 21 lokalit větrných mlýnů. Na některé lokality byly v průběhu času postaveny po sobě dva různé objekty větráků (Kletné, Kujavy 2 krát, Pohoř, Pohořilky, Hladké Životice), takže skutečný počet objektů činil asi 27. Naprostá většina větrných mlýnů na Fulneku, podobně jako na okolních panstvích, byla postavena ze dřeva. Byly to tzv. beraní větráky sloupového typu. Zděné větrné mlýny holandského typu byly zde jen čtyři (po jednom v Pohoři, Kujavách, Pohořilkách a Gručovicích) a ty byly postaveny až ve 2. polovině 19. století. Kromě toho byl postaven v roce 1914 1 menší netypický větrák smíšené konstrukce v Kujavách. Většina uvedených větrných mlýnů je zakreslena na Mapě fulneckého okresu od prof. Přemysla Ježka, která je přílohou výše citované knihy Turkovy.

Polohy větrných mlýnů jsme určovali pomocí katastrálních a speciálních map, a to tak, že jsme pro každý mlýn změřili 2 údaje (souřadnice), jejichž počátkem je významný místní orientační bod, zpravidla kostel nebo kope v obci. Změřili jsme tedy: 1. přímou vzdálenost větráku od kostela a přepočítali ji na metry a 2. azimut ve stupních, tj. úhel, který svírá úsečka větrák-orientační bod s místním poledníkem orientačního bodu, přičemž orientační bod (kostel) je vrcholem tohoto úhlu. Hlavním směrem větrné růžice přísluší úhly: sever 360° = 0°, východ 90°, jih 180°, západ 270°.

Při výzkumu větrných mlýnů na Fulneku jsme se nemohli opřít (s výjimkou Pohoře, Fulneka a Gručovic) v plném rozsahu o sdělení místních pamětníků a informátorů, protože všechny obce byly po roce 1945 velkou většinou osídleny novými českými obyvateli a původní německé obyvatelstvo bylo odsunuto. Mohli jsme použít jen několika náhodných údajů z mála dochovaných německých obecních kronik a z katastrálních map, uložených v OA v Novém Jičíně, dále ze zmínek v literatuře a z korespondence s jinými badateli. Daleko bohatší materiál přinesly matriky, pozemkové knihy, písemnosti velkostatku Fulnek, Wintrova sbírka pomístních jmen a sčítací operát z roku 1921, vše ve SOA Opava, cenné byly údaje ze sčítacích operátů z období 1869–1910 v OA Nový Jičín; bohužel operáty z roku 1880 se dochovaly pro Fulnecko jen velmi mezerovitě. Bohaté zprávy poskytly novější pozemkové knihy z období zhruba 1878–1945 u státních notářství v Novém Jičíně a v Opavě (pro Gručovice) a zejména novější matriky od roku 1890–1949 uložené u matričních úřadů při národních výborech měst a střediskových obcí v Březové u Opavy, ve Fulneku, v Odrách a v Suchdole nad Odrou. Při našem bádání nám vyšly všechny tyto instituce vstříc s velkým porozuměním a děkujeme všem jejich pracovníkům za ochotu a laskavost. Bohužel pro nezpracovanost zůstaly nám zatím nepřístupné živnostenské (G) spisy okresní správy politické N. Jičín z období 1850–1938 v OA N. Jičín a písemnosti obchodní a živnostenské komory v pobožce SOA Opava v Olomouci z téhož období.

Lze ještě dodat, že všeobecně průzkum ukázal nízké hospodářské i společenské postavení větrných mlynářů, bohatých jen na čtené potomstvo, mnohdy jen nájemců, kteří provozovali vedle mlynářství často i zemědělství na nevelkých

plochách, anebo i jiné řemeslo (tesařství, stolařství, pekařství), někdy poklesli časem na podruhy bez domů a živili se nádenickou prací. Vzájemnými příbuzenskými styky se vytvořila z větrných mlynářů určitá společenská vrstva, stejná rodinná jména nacházíme na Opavsku i na severovýchodní Moravě a pronikla i přes národnostní českoněmecké rozhraní. Celkový počet větrných mlýnů a jejich majitelů je mnohem větší a přesnější, než jaký udávala dosavadní literatura.

Seznam zkratk.

VSONJ	– Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín.
OANJ	– Okresní archiv Nový Jičín.
SOAB	– Státní oblastní archiv Brno.
SOAO	– Státní oblastní archiv Opava.
SN	– státní notářství.
MÚ	– matriční úřad.
M	– matrika.
GK	– gruntovní knihy do roku 1878.
PK	– pozemkové knihy po roce 1878.
WS	– Wintrova sbírka pomístních jmen.
Vs	– velkostatek.
SO	– sčítací operát.

Větrné mlýny na Pohoří

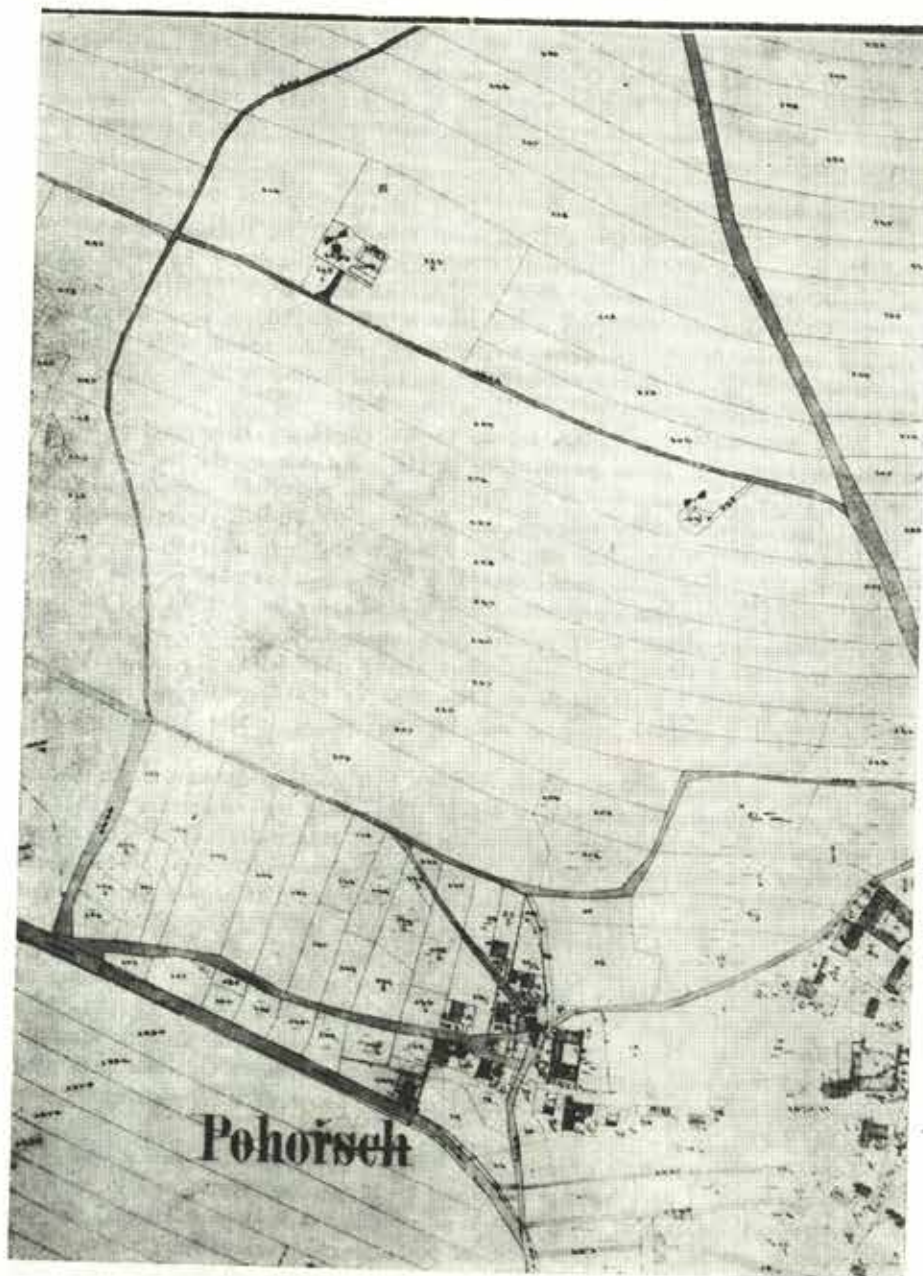
Obec Pohoř leží na výrazném kopci náhorní plošiny Oderských vrchů nad úvalem horní Odry ve vzdálenosti 2,5 km východně od Oder a 6,5 km jihozápadně od Fulneka. V současné době je Pohoř integrovanou součástí města Oder. Nadmožská výška Pohoře dosahuje na Pohořském kopci jz. od obce 484 m, na Vrchovině (Meschper Feld) sz. od obce 480 m a na Olšové (Olschenberg) vých. od obce 475 m. Plužina obce je ze všech stran obklopena souvislým věncem lesů na srázných stráních. Z vyvýšenin polí na náhorní plošině jsou překrásné výhledy do Moravské brány a na Moravskoslezské Beskydy, jak na dlaní je vidět celé Kravaňsko i jeho hrady Starý Jičín, Hukvaldy a Štramberk, jemuž místní lidé říkávali „Masnica“ („Butterfass“).

Náhorní plošina Pohoře byla ideálním místem pro větrné mlýny. Písemné zprávy o počátcích pohořských větráků ukazují na tvrdý konkurenční boj mezi vodními a větrnými mlynáři, do něhož zasahovala nejen vrchnost ve Fulneku, ale i krajský úřad v Přerově. Drobné zmínky o větrných mlýnech na Pohoří nacházíme také v monografii Adolfa Tallicha z roku 1903¹³⁾ a v člancích Josefa Matzury a Otty Maresche z roku 1913.¹⁴⁾ Kromě písemných zpráv o větrných mlýnech na Pohoří bylo použito také informací místních pamětníků, které od nich získal v l. 1985-87 při terénním výzkumu Fr. Šustek.¹⁵⁾

Sehorschův (Řehořův) větrák

První dřevěný větrák na Pohoří byl postaven počátkem 19. století na gruntě (pozemku) sedláka Melchiora Sehorsche č. 49. Byl to druhý největší sedlák v obci s výměrou přes 30 ha pozemků. Usedlost č. 49 leží v dolní (severní) části Pohoře po pravé (východní) straně. Domácí díl usedlosti tvořil (do novodobého rozorání mezí a soukromých cest) souvislý pás pole od stavení k východu až k lesu. Tento díl probíhal přes vyvýšeninu Olšovou. Kromě toho měla usedlost ještě další pozemky i v jiných místech katastru. Dá se oprávněně předpokládat, i když pomístní jméno není výslovně uvedeno, že první větrák byl postaven právě na výšině Olšové, protože jsou zde ideální větrné podmínky a navíc zde vedla cesta (nyní silnice) do Kletného a do Suchdolu. Toto místo je vzdáleno 350 m od okraje obce a 700 m od kostela v Pohoří sv. směrem, azimut 65°.

Na Pohoří nebylo vodního mlýna a k vodním mlýnům, zejména do Oder, byla 26 daleká, příkrá a špatná cesta. Z těchto důvodů už v roce 1803 obec žádala

Dva větrné mlýny na Pohoří podle katastrální mapy z roku 1876
Reprofoto R. Jarnot 1987

o povolení stavby větráku na gruntě č. 49. Obec dosáhla od vrchnosti ve Fulneku povolení ke stavbě, přestože vodní mlynáři byli proti tomu a namítali, že v nejbližším okolí jsou už větrné mlýny v Jestřábí o dvou složeních a v Kletném o jednom složení.¹⁶⁾ Tím se provedení stavby zřejmě poněkud zdrželo. V roce 1805 chtěla obec pronajmout tento větrný mlýn Michalu Tomkovi či Daňkovi z panství Valašské Meziříčí. O dalších osudech větráku není zpráv, asi vyhořel.

Stojí za zmínku, že majitel usedlosti č. 45 v Pohoří Jindřich Žilinský ml. hodlá v současné době na kopci Olšová využít energie větru a postavit zde malou větrnou elektrárnu.

Mathanův větrák

V roce 1805 povolila fulnecká vrchnost vybudovat na Pohoří druhý větrák Tomáši Schenkovi, vodnímu mlynáři z Hladkých Životic, který jej chtěl držet doživotně. Avšak tento větrný mlýn po několika letech rovněž vyhořel, takže v roce 1816 nebyl na Pohoří ani jeden mlýn a vrchnost žádost obce o výstavbu větráku zamítla. Přednostní právo k zbudování větráku zdědil totiž Schenkův pastorek vodní mlynář Ant. Brossmann z Hladkých Životic a to na gruntě Jana Mathana.

Roku 1823 chtěl na Pohoří stavět větrák mlynářský tovaryš Jan Blasch z Velkých Albrechtic, avšak povolení ke stavbě mohl dostat, jestliže Brossmann do půl roku mlýn nepostaví, a v každém případě se měl s ním dohodnout. Obec mu však neposkytla vhodný pozemek, ač dřevo na stavbu už bylo svezeno a nakonec se zkazilo.¹⁷⁾ V roce 1834 na Pohoří žádný větrný mlýn nebyl.¹⁸⁾

Mathanova selská usedlost v Pohoří č. 6 byla největší v obci po levé straně, jdeme-li obcí k severu. Na Mathanově díle vlevo od cesty do Jestřábí stál zmíněný dřevěný Schenkův větrák, který vyhořel před rokem 1816. Na téměř místě byl postaven sedlákem Josefem Mathanem zděný větrný mlýn holandský, podle V. Buriana asi roku 1853, a pracoval až do roku 1940. Ve skutečnosti přestal pracovat před začátkem 1. světové války. V roce 1875 byl větrák (podle Berichtu) v živnostenském provozu.

Majiteli usedlosti č. 6 a zděného větráku byli podle pozemkových knih roku 1853 Josef a Alžběta Mathanovi. V letech 1869–1872 byl nájemcem mlynářské živnosti na tomto větráku Johann Hermann,¹⁹⁾ nar. 1814 v Jezdkovicích u Opavy, s manželkou Terezou, nar. r. 1819 ve Svobodných Heřmanicích; nejmladší z jejich tří dětí Eduard, nar. r. 1843, byl roku 1869 mlynářským učněm u otce a roku 1888 mlynářským tovaryšem v Bernarticích. Od roku 1887 byl majitelem usedlosti č. 6 i mlýna Vincenc Mathan (nar. 1861), podle sčítacích operátů současně vedlejším povoláním v l. 1890 a 1900 mlynářský mistr, s chotí Rosalií, od roku 1902 jako spolumajitelkou (nar. r. 1869). Manželství bylo obdařeno v l. 1890–1910 šesti dětmi. Roku 1914 je v pozemkové knize zapsán jako majitel Vincenc Mathan, roku 1919 Vincenc ml. s manželkou Žofií roz. Münsterovou.²⁰⁾ Od roku 1910 není v písemných pramenech o větrném mlýně zmínky, nebyl již v živnostenském provozu.

Podle sdělení pamětníka Ferdinanda Köhlera byl Mathanův větrák postaven z cihel, měl kruhový půdorys o průměru asi 8–10 m a byl vysoký asi 15 m. Byla to poschoďová budova ve tvaru mírně se sbíhajícího komolého kužele. Nahoře byla otočná střecha s křídly. Větrák se podobal zděnému větráku v Kujavách. Ferd. Köhler si pamatuje z dětství, že se na Mathanově větráku kol roku 1910 ještě mlelo, později již jen šrotovalo a kol roku 1916 zbylo z větráku jen kruhové základní zdivo z cihel, kde si jako chlápci hrávali.

Informátorka Marie Mikulášová, roz. Fuchsová, sloužila od 13 let svého věku po dobu 7 let u sedláka Vincence Mathana z č. 6, tedy v letech 1908–1915.

Pamatovala si, že když přišla k Mathanovi na službu, tak ještě zděný větrák šrotoval pro vlastní hospodářství, pak již jen nečinně stál a nemlel a nakonec sedlák mlýn strhl.

Po zániku větráku zbyl po něm na poli jen pomístní název „Mathanmühl“, který je zapsán ve Winterově sbírce traťových jmen z roku 1929 (č. 130). Stavební parcela č. 104, katastr. č. 1212, pole č. běž. 37, na níž stával větrák, a pozemková parcela č. 290 (pastvina) byly v pozemkové knize začleněny s platností od 24. 10. 1936 do parcely č. 280, tedy do sousedního pole.

Mathanův větrák, bližší k obci, je zakreslen na speciální mapě 1 : 75 000, list Nový Jičín 4160, 24. vydání z roku 1938 a na mapě fulneckého okresu od Přemysla Ježka z roku 1940, ačkoliv v uvedených letech již nestál. Na starší katastrální mapě obce Pohoří z roku 1833 není ještě zakreslen, neboť v té době ještě neexistoval. Teprve na novější katastrální mapě z roku 1876 v měřítku 1 : 2880 je již zakreslen jako kruhový zděný větrák na katastrálním čísle 104. Příjezdová cesta má kat. č. 290, celý díl pole k č. 289.

Mathanův holandský větrák stál poblíž severního okraje obce ve vzdálenosti 580 m od kostela v Pohoří, azimut 354°. Snímek Mathanova větráku se nedochoval.

Fuchsov větrák

V roce 1835 požádal sedlák Ondřej Kunz z Pohoře č. 2 fulneckou vrchnost o povolení k stavbě větráku. Vrchnost však, podobně jako mlynářský cech, se stavěla proti tomu, že prý obec nemá daleko k vodním i větrným mlýnům v okolí – v Kletném že je větrák o jednom složení, v Jestřábí a v Suchdole je po větráku o dvou složeních – dále že Kunz není vyučen, že má velké hospodářství (tato usedlost č. 2 měla v roce 1902 přes 17 ha), takže má dost práce, a že by vyučení vodní mlynář utrpěl škodu. Obec však zdůrazňovala potřebu mlýna při stálém nedostatku mouky a chleba, zejména za suchého období, a krajský úřad v Přerově jako nadřízený orgán zrušil zákaz stavby, vydaný vrchností. V letech 1837–1842 větrák mlel.²¹⁾

Dne 17. 4. 1845 prodal Ondřej Kunz „svůj na svém gruntě nově zbudovaný větrný mlýn“ svému zeti Ondřeji Kreuzovi (členové rodiny se psali též Križ), mlynářskému mistru podle svatební smlouvy z 6. 4. 1837 za 800 zl. a k tomu ¼ měřice kamenité země na výstavbu mlynářské chalupy č. 77. Zatím novomanželé bydleli na č. 6 (narození syna Prokopa roku 1840). Nový nabyvatel byl povinen prodávateli, pokud bude na výměnku, odvádět ročně 3 měřice rži a po měřici pšenice a ječmene. Dne 3. 6. 1848 zemřel třicetiletý Ondřej Kreuz v č. 77. Vdova Magdaléna se provdala 4. 2. 1850 za Antona Schwarze, mlynářského tovaryše z Vrchů. Z prvního manželství si přivedla 4 děti narozené v letech 1840–1847.

Roku 1862 byla usedlost č. 77 i s větrákem intabulována synu Ondřeji Kreuze Prokopovi (nar. 1840) a jeho choti Veronice rozené Michlové za 1200 zl., r. 1871 bylo přeneseno vlastnické právo za kupní sumu 1600 zl. na Antona a Magdalénu Schwarzovy (matku a otčima), roku 1872 zůstala vdova Magdaléna Schwarzová majitelkou sama. Manželé Kreuzovi (měli v l. 1868–1876 pět dětí) se přestěhovali roku 1870 na č. 59. Roku 1875 byl mlýn v živnostenském provozu (Bericht). Roku 1877 se stali vlastníky mlýna, domku č. 77 a parcely č. 323 o výměře 1½ jitra manželé Eduard Fuchs a Alžběta, nejmladší sestra Prokopa Kreuze (nar. roku 1847).²²⁾

Eduard Fuchs, mlynářský tovaryš, narozený r. 1847 ve Svobodných Heřmanicích u Opavy, syn rolníka Josefa Fuchse a Renaty, dcery větrného mlynáře Josefa Hermanna z Bratřikovíc, uzavřel sňatek s Alžbětou Kreuzovou 10. 9. 1872. Oba byli svobodní, ale Alžběta byla svobodnou matkou syna Ferdinanda (nar. r. 1869 na č. 59). Fuchsovi bydleli nejprve nějaký čas v ženichově rodišti a pak na č. 77

v Pohoří, kde se jim narodilo v l. 1874–1890 sedm dětí. Nejstarší dcere byla koncem roku 1876 kmotrou a dala jméno sestře Eduardova Julie (nar. r. 1857 ve Svobodných Heřmanicích), „dcera Josefa Fuchse, větrného mlynáře v Kujavách.“²³⁾

Dřevěný větrák Fuchsův v červnu roku 1877 vyhořel, když domácí lidé byli v kostele. Požár byl založen a objekt úplně zničil. V červnu roku 1890 vyhořela Eduardu Fuchsovi na č. 77 stodola.²⁴⁾ Roku 1878 byl sem převezen a znovu postaven dřevěný větrák z Kujav, který tam stál vedle silnice do Hladkých Životic, patřil k usedlosti č. 32, a na němž mlel do své smrti roku 1875 Eduardův otec Josef Fuchs.²⁵⁾ V roce 1892 se ovdovělý Eduard Fuchs podruhé oženil s Teresíí, dcerou domkaře Georga Linnera v Pohoří č. 23, s níž měl ještě 2 děti.

Roku 1895 získal větrákovou chalupu č. 77 s mlýnem výše uvedený Ferdinand Kreuz se svou manželkou Terezou Gellnerovou z Pohoře (nar. 1875), s níž měl do roku 1910 pět dětí.²⁶⁾ Zatímco ve sčítacích operátech je u č. 77 roku 1869 uvedeno u Prokopa Kreuze a roku 1890 u Eduarda Fuchse jako hlavní povolání větrné mlynářství, roku 1900 byl Ferd. Kreuz hlavním povoláním větrný mlynář a vedlejším zemědělec, roku 1910 byl zapsán jen jako zemědělec a vedlejší povolání větrný mlynář bylo škrtnuto. R. 1921 je jen zemědělec. Z údajů sčítacích operátů se dá dobře sledovat postupný zánik větrného mlynářství v našem regionu. Lze ještě dodat, že výměra všech pozemků náležejících k chalupě a větrnému mlýnu č. 77 v roce 1902 činila jen 1 ha 46 a 19 m². Mlýn sám byl však stále ještě významným bodem v terénu a při velkých manévrech v srpnu 1897 byl cílem cvičných vojenských operací.²⁷⁾

Naše nejstarší 93letá informátorka Marie Mikulášová, roz. Fuchsová, si z mládí dobře pamatuje oba větráky na Pohoří, protože se na Fuchsově větráku č. 77 r. 1895 narodila a pak jako mladá dívka u sedláka a mlynáře Mathana č. 6 sloužila. Vypravovala, že její otec, větrný mlynář Eduard Fuchs, přišel do Pohoře ze Svobodných Heřmanic a přišel se zde na mlýn č. 77. Větrák měla jeho první manželka (jméno si nepamatovala), a když pak otec (r. 1890) ovdověl, vzal si druhou manželku Teresíí Linnerovou, jež byla matkou informátorky. S první manželkou měl otec nejstaršího (1874) syna Eduarda. Otec usedlost č. 77 prodal a chodil pak do práce. Syn Eduard mlel však na větráku ještě nějaký čas dále. Po prodeji se rodina odstěhovala z větrákové chalupy na č. 44 v Pohoří, kde byli na bytě. Na Fuchsově větráku se mlela mouka. U chalupy č. 77 měli kousek pole, kde bylo hodně kamení. Říkalo se mu „U mlýna“. Rodina žila velmi skromně. Chovali krávu a 2 kozy. Otec informátorky zemřel koncem roku 1895, takže ho nepoznala.

Eduard Fuchs pocházel ze vsi, kde bylo 8 větrných mlýnů.²⁸⁾ Jiný větrný mlynář, Johann Fuchs, nar. 1840 taměž, byl v l. 1886–1891 nájemcem větráku v Bernarticích nad Odrou. Je pravděpodobné, že tyto dva větrní mlynáři byli příbuzní. Bylo by to ovšem třeba ověřit rodopisným bádáním.²⁹⁾

O zániku Fuchsova větráku č. 77 vypravoval místní rodák a pamětník Ferdinand Köhler, že když mu bylo asi 6–7 let (tj. r. 1910–11), už větrák nemlel. Tehdy byl jeho majitelem Ferdinand Kreuz, který byl také muzikantem a místním kapelníkem v Pohoří. On, jeho syn i dcera hráli v místní „štrajchové“ hudbě. Ferdinand Köhler jako školák se ke Kreuzovi chodil učit na housle, proto větrák pravidelně viděl. Když mu bylo asi 12 let (tj. v r. 1916), byl už větrák poničený, už neměl křídla, měl jen dřevový kabát. Brzy potom během války úplně zanikl.³⁰⁾

Větráková chalupa č. 77 zanikla až po 2. světové válce. Informátor Jindřich Žilinský mi sdělil, že když přišli s manželkou v roce 1945 jako novoosídlenci do Pohoře na č. 45, stála ještě chatrná mlynářská chalupa č. 77 a bydlela v ní ještě nějaká starší Němka, která pak odešla na odsun (1946). Chalupa byla prázdná

a měla špatnou střechu. V ní pak asi dva roky choval prasata novoosídlenec Jan Vlk, který bydlel v dědině v poslední chalupě k Odrám (č. 61). Asi v roce 1949 již byla mlynářská chalupa zbořena. Zbytky zdíva viděla ještě v roce 1955 Marie Nováková, rozená Králová ze Spálova, když se toho roku do Pohoře vdala. Lidé tomu polí na kamenitém návrší podnes říkají „U větráka“. Ve Winterově sbírce je zapsán pomístní název Fuchsmühl. V terénu jsem zjistil, že Fuchsův větrák stál asi 100 kroků (75 m) východně od dnešní vodárenské nádrže.

Fuchsův větrák je zakreslen na speciální mapě Nový Jičín z roku 1938 a na mapě Přemysla Ježka z roku 1940, ačkoliv v letech vydání map již nestál. Rovněž je zakreslen na obou katastrálních mapách Pohoře, a to z roku 1833 (kopie z roku 1836) a z roku 1876. Větráková chalupa je zakreslena na parc. č. 323/2, dřevěný větrák na čís. 323/3 a příjezd k větrákům má číslo 323/4. Na katastrální mapě byly změněny souřadnice Fuchsova větráku: vzdálenost od kostela v Pohoří 900 m, azimut 340°.

Dochoval se původní skleněný negativ snímku větrného mlýna a mlynářské chalupy na Pohoří č. 77 z doby kol roku 1900, kdy byli jejich majiteli Ferdinand a Teresie Kreuzovi. Negativ i z něho zhotovená velká zvětšená fotografie byly vystaveny na výstavě archivních dokumentů a starých fotografií u příležitosti oslav 750 let města Oder 30. 9.–20. 10. 1984. Autorem negativu (č. 8026) byl profesionální oderský fotograf Karl Stable, který také zhotovil 8 snímků otištěných v knize Tollichově a řadu snímků v Rollederově Dějinách Oder (obě knihy jsou z roku 1903). Jeho autorství potvrdil informátor Erich Lux z Oder, kterému se podařilo zachránit několik starých fotografických desek po K. Stableovi. Informátorka Marie Mikulášová, která se na větráku narodila, ihned po zhlédnutí snímku potvrdila, že to byl jejich Fuchsův větrák.

Informátor Rudolf Měsíček pamatoval si ještě z mládí na oba větráky na Pohoří i na větrák východně od Pohoře u Hospůdky na katastru Suchdolu. Tento větrák mlel až do začátku 1. světové války, kdy mlynář narukoval. Byl to kruhový zděný větrák o průměru 7–8 m, nahoře byl krytý šindelem. Majitelem větráku (č. 61) i zájezdni hospody (č. 62) byl Wilhelm Cesar Teltschik, dědičný fajt z Kunčic, majitel fajtství v Suchdole, který byl poslancem říšského sněmu ve Vídni. Na větráku i na hospodě byli nájemci. Další informátoři, manželé Ferdinand a Hilda Köhlerovi ze Suchdola vypravovali, že když v mládí, asi v roce 1924, spolu chodili tančit na Hospůdku, tak tam tehdy již větrák nestál.

Větrný mlýn v Jestřabí

Roku 1800 podal žádost o povolení ke stavbě větrného mlýna mlynářský mistr a stavitel větráků Lorenz Pater³¹⁾ z panství Bílovec, neboť Jestřabí bylo hodně vzdálené od vodních mlýnů. Fulnecká vrchnost souhlasila pod podmínkou, že se Pater se ženou a třemi dětmi stane podaným fulneckého panství. Roku 1802 směl přistavět druhé složení, ale už následujícího roku docházely na něho stížnosti, že mele, i když je dost vody. Dřevěný větrák byl postaven na pozemku sedláka Josefa Johna č. 7 a stál zde i roku 1812.

Mlynář Lorenz Pater měl v roce 1804 13 dní pěší roboty do roka. Pokud bude držet větrný mlýn, má platit místo roboty 3 zl. 15 krejcarů. K tomu činží z pozemků 12 kr. do roka a dále 4 kr a 2 denáry místo předení. Pozemků vlastnil na 2 parcelách celkem 194 čtverečních sáhů, z toho 69 sáhů louky, na zbytku stavební místo.³²⁾

Paterovi bydleli původně na č. 15 (narození dcery Anny r. 1802), ale v l. 1803–1813 se jim narodilo dalších 5 dětí v mlynářské chalupě č. 39. Tam umřela roku 1828 i mlynářova žena Kateřina rozená Rysová z Výškovíc ve věku 61 let a rok nato i její 77letý manžel, oba sešlostí věkem.³³⁾ Z jejich dětí se dožila

vyššího věku jen dcera Rosina (1809–1876), provdaná 25. 11. 1828 za selského syna Antona Staffu z Kujav č. 28.³⁴⁾

Anton Staffe převzal v roce 1828 usedlost č. 39 s větrákem za 800 zl. Manželé bydleli v Jestřabí nejprve krátkou dobu na č. 14, pak na č. 39. Měli 3 děti (naroz. 1831–1836). Roku 1864 převzal větrný mlýn a velkou chalupnickou usedlost č. 39 za 1350 zl. syn předchozího majitele Anton (II.) Staffe, narozený roku 1833, s manželkou Johannou roz. Sturmovou, selskou dcerou z Tošovic (sňatek 11. 11. 1862, úmrtí roku 1881). Téhož roku (1864) je zaknihováno mlecí právo a právo na bydlení jak výměnkářům Antonu (I.) a Rosině Staffovým, tak i jejich synovi.³⁵⁾ Z manželství Antona II. a Johannы Staffových vzešlo v l. 1863–1880 celkem 7 dětí. Anton Staffe II. pojal roku 1882 za druhou choť Rosinu dceru Fr. Eichlera z Kletného a měl s ní roku 1885 ještě syna Rudolfa.

Větrný mlynář Anton II. Staffe zemřel v č. 39 dne 7. ledna 1907, usedlost převzala hned vdova Rosina, už od roku 1893 spolumajitelka. Jeho syn Rudolf, uvedený na č. 39 pouze jako chalupník, je zde doložen necelá 2 léta: sňatek s Rosinou, dcerou Franze Ehlera z Vrchů 9. 4. 1907, narození synka Rudolfa 21. 7. 1908 a jeho úmrtí 12. 6. 1909, a úmrtí otce Rudolfa 11. 12. 1909.³⁶⁾ Roku 1910 byl majitelem č. 39 Ferdinand Lipowsky s manželkou Rosou, jejichž dceru Aloisii (nar. r. 1896) si vzal roku 1920 Ferdinand Mück z Hvězdové u Oder. O větrném mlýnu není však už roku 1910 a 1921 zpráv.

Mlýn byl 1874 v živnostenském provozu (Bericht). Roku 1869 byl Anton Staffe II. hlavním zaměstnáním větrný mlynář, roku 1890 a 1900 rolník a vedlejším zaměstnáním větrný mlynář. Koncem roku 1910 dům č. 39 nebyl obydlen.³⁷⁾

Dřevěný větrák stával na kótě 459 m ve vzdálenosti 318 m na sever od místní kaple, azimut 356⁰. Je zakreslen na katastrální mapě obce z roku 1833 na pozemku kat. č. 91 i na novější katastrální mapě z konce 19. století na téměř kat. čísle. Dále je větrák zakreslen na plánek ve Winterově sbírce z roku 1929, na speciální mapě z roku 1938 i na mapě Ježkově z roku 1940, ačkoliv v uvedených letech již neexistoval. Je zahrnut i ve Stoklasově seznamu z roku 1926. U Buriana s. 26 je větrný mlýn v Jestřabí (u Fulneka), poř. č. 188, zařazen v Jestřabí okr. Olomouc. U Vařeky s. 64–65 v soupisu lokalit větrných mlýnů není v okrese Nový Jičín tento větrák uveden vůbec.

V Jestřabí stával jen jeden větrák, což je přímo doloženo v letech 1834–1842. Pokus o postavení druhého větráku v obci neuspěl. Roku 1843 žádal totiž pololáník Franz Jahn z č. 5 o povolení k postavení zakoupeného větráku, ale fulnecký mlynářský cech se postavil proti stavbě, když už tu jeden větrný mlýn stojí.³⁸⁾

Větrný mlýn v Kletném

Obec žádala roku 1803 o povolení stavby větráku pro Mateše Bergera, ale nevíme, s jakým výsledkem. Téhož roku povolila fulnecká vrchnost stavbu větráku o jednom složení bývalému kletenskému fojtu Andreu Jahnovi č. 5 pro jeho syna pod určitými podmínkami, ale se zákazem mletí, když okolní vodní mlýny budou mít dost vody, avšak mlynář ještě téhož roku zákaz porušil.³⁹⁾ Větrák byl postaven na pozemku gruntu Mateše Dresslera č. 1, ale po smrti Andrese Jahna (který roku 1806 zemřel společně s více než 50 obyvateli Kletného na tyf zavlečený ruskými a rakouskými vojáky po bitvě u Slavkova do okolí Fulneka), obec roku 1810 prodala větrák s vědomím jeho dědiců za 600 zl. Andresovu synovi Davidu Jahnovi. Ten bydlel na č. 40 a v roce 1811 se oženil s Rosinou, dcerou sedláka Antona Bergera č. 6.⁴⁰⁾ Z kupní sumy byly už roku 1811 vyplaceny čtyřem Davidovým sourozencům jejich dědičné podíly po 120 zl., avšak jednomu z nich, Jiřímu, měl David ročně dávat na výživu 4 měřice rži, Dresslerovi ročně 1 zl. nájmu z pozemku a přednost při mletí.⁴¹⁾

Dřevěný sloupový větrák na Pohoří č. 77 kolem roku 1900

Fotoateliér Karl Stable, Odry

Zdá se, že větrák byl nějaký čas pronajat, neboť roku 1828 se žení v Jerlochovicích na č. 76 mlynářský pomocník Jan, syn Matouše Eichlera, mlynáře v Kletném, tedy na větrném mlýně, poněvadž vodního mlýna v Kletném nebylo;⁴²⁾ ledaže bychom předpokládali, že dočasně byly v Kletném větráky dva, tedy že plánovaný větrný mlýn Bergrův roku 1803 byl přece uveden v provoz. Avšak v promenech z let 1812–1836 se mluví jen o jediném větráku ve vsi.⁴³⁾

Roku 1839 prodal David Jahn (I.) větrák svému stejnojmennému svobodnému synovi za 300 zl. Ten měl ročně odvádět vrchnosti 3 zl. platu a měl právo bydlet v prodávatelově domku č. 57, postaveném mezi lety 1828–34. Výměnek odváděný otci v naturáliích – v ječmeni, pšenici, rži, mouce a „honěné“ (pohanské) kaši, byl podrobně vyčíslen.⁴⁴⁾ David Jahn I. zemřel roku 1857 ve věku 68 let, jeho žena ho přežila roku 1842 jako 55letá. David Jahn II. si vzal 19. 11. 1839 za ženu Alžbětu Erteltovou, vnučku chalupníka č. 51 z Kletného. Těmto manželům se na č. 57 v letech 1840–1851 narodilo 6 dětí, poslední syn v říjnu 1854 na č. 50. Většina z nich se dožila dost vysokého věku, syn Ferdinand (1848–1927) zemřel v Kletném.⁴⁵⁾ Byl železničář a bydlel nejprve na č. 38 (v l. 1875–1886 narození šesti dětí), od roku 1892 v domě č. 59, který převzal jeho syn František. Vdova Ferdinandova zesnula tamtéž roku 1929.⁴⁶⁾

Ostatní potomci Davida Jahna II. se zřejmě z Kletného vystěhovali a on sám zemřel před rokem 1875, neboť 8. 7. 1875 se narodila železničářovi Ferdinandovi „synu zemřelého větrného mlynáře Davida Jahna“ a jeho choti Zuzaně roz. Michlové dcerka Marie Teresie.⁴⁷⁾ Usedlost č. 57 přešla do cizích rukou. Roku 1869 až 1879 se tu v matrikách uvádějí snad jako nájemci chalupníci Josef a Alžběta Schenkovi; intabulace domu, ale bez zmínky o mlýně, byla provedena roku 1880. Schenkův rod držel stále i sousední č. 56 (hájovna, č. 55 je škola). Alžběta Schenková, „choť chalupníka č. 57“ umírá roku 1888. Usedlost přešla před rokem 1911 na Antonína a Marii Panošovy.⁴⁸⁾

Rod Johnův udržoval i po ztrátě rodové usedlosti a mlýna styky s okolními větrnými mlynáři. Při křtu nejmladší dcerky Ferdinanda Jahna č. 38 v prosinci 1884 byli kmotry Anton a Rosina Staffeovi, větrní mlynáři z Jestřabí, ale roku 1883 při křtu je kmotrou Tereza, choť Viléma Paulera, větrného mlynáře v Kletném na č. 58. Pauler se objevuje jako podruh už roku 1881 na č. 2, roku 1884–1885 je chalupník a větrný mlynář na č. 58. Pocházel z Vrchů, Tereza byla místní. V l. 1881–1897 se jim zde narodilo 8 dětí, ale od roku 1888 jsou jejich rodiče zapsáni jen jako chalupníci.⁴⁹⁾

Dřevěný větrný mlýn v Kletném byl v roce 1875 v živnostenském provozu (Bericht). Větrák stál blízko východního okraje obce ve vzdálenosti 318 m od místní kaple, azimut 100°, na parcele vedle katastr. čís. 1103. Je zakreslen na katastrální mapě obce z roku 1833. Novější katastrální mapu jsme neměli k dispozici. Větrák je také zakreslen na spec. mapách z roku 1880 a ještě i v roce 1938, kdy již nestál.⁵⁰⁾ O větráku není zmínka ve sčítacích operátech od roku 1890, ani není po něm stopy v pomístním názvosloví. Zanikl asi v letech 1890–1900.

Podle sdělení starousedlíka Rudolfa Měsíčka z 5. 11. 1987, nestál již za jeho paměti v Kletném dřevěný větrák. Informátor si však pamatuje, že na č. 38 v Kletné měl majitel (od roku 1914) Johann Neugebauer na své usedlosti větrný motor (větrné kolo) na pohon šrotovníku, jímž pro zákazníky šrotoval. Jeho chaluha stála u malého rybníka; větrný motor, který měl namontován na stodole, se natáčel proti větru. Lidé v místě měli o tomto větrníku posměšnou říkanku: „Der Neugebauer hot einen Windmotor, dass er nicht geht, dos ist ja klar.“ „Neugebauer má větrný motor, že on nejde, to je jasné“. Tento větrný motor zanikl počátkem druhé světové války, neboť majitel musel narukovat.

Větrný mlýn v Jerlochovicích

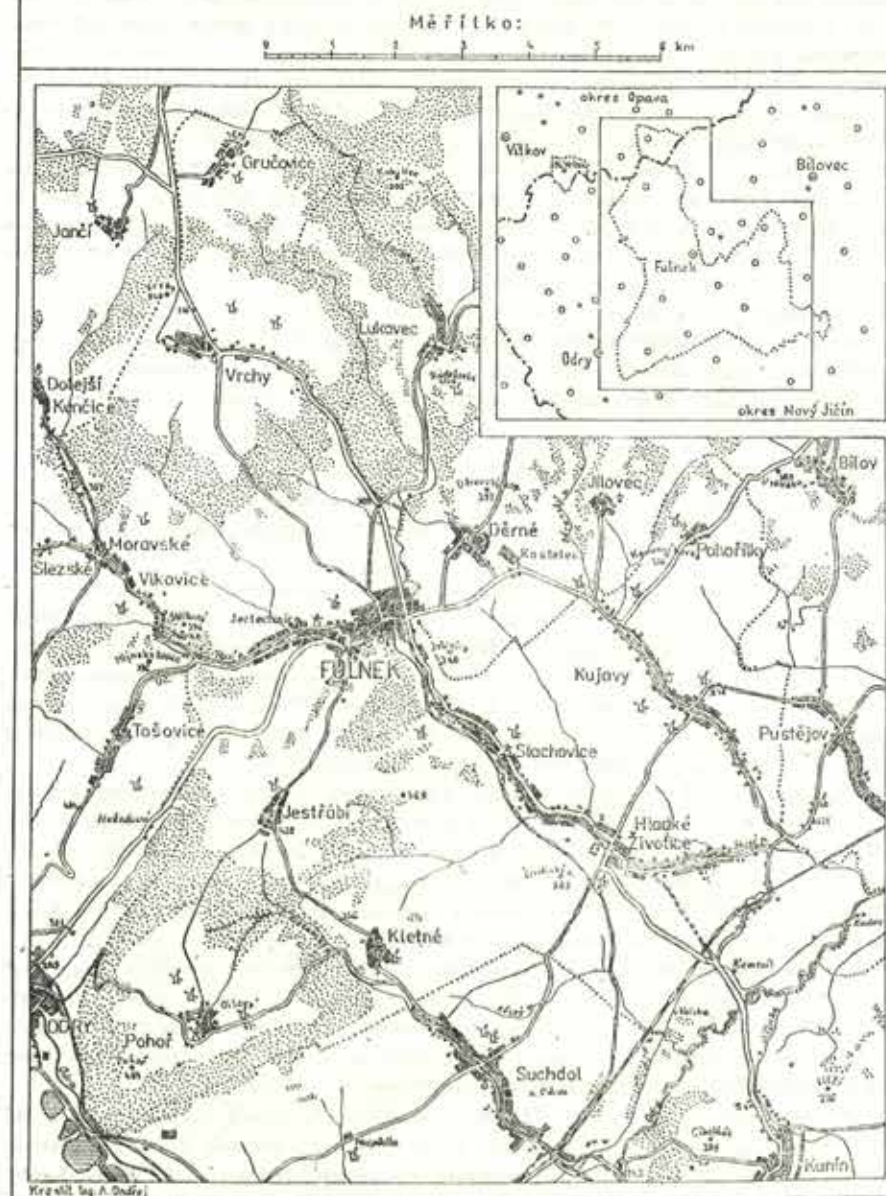
Jerlochovice, dříve samostatná obec, jsou od roku 1948 součástí města Fulneka. Roku 1812 prosil Franz Sturm, fojt v Jerlochovicích č. 54, o povolení stavby větráku. Tehdy v okolí mlely větrné mlýny v Jestřabí, v Pohožilkách, ve Vrchách i v Kletném, a právě se budoval další větrák v Mor. Víkovicích, vyřízení Sturmovy žádosti však chybí.⁵¹⁾ Franz Sturm, který pocházel z Mankovic, se přiznal na fojství k vdově Johanně Hermannové 1797, ale roku 1812 si koupil svobodný grunt č. 88, na němž sídlili pak jeho potomci.⁵²⁾

Zdá se, že na větráku mleli nájemci nebo zaměstnanci majitele. Roku 1814 se tu ženil na č. 22 Anton Lipowský, větrný mlynář ze Stříteže, rodák z Jestřabí, r. 1828 se připomíná v č. 76 Jan Eichler, syn Matouše Eichlera větrného mlynáře v Kletném, roku 1833 se na čísle 73 uvádí mlynářský mistr Josef Ulrich, syn Jana Ulricha, větrného mlynáře z Olbramic, a roku 1877 na čísle 53 Leopold Matzner, větrný mlynář ve Velkém Vražném. Všichni si brali nevěsty z Jerlochovic.⁵³⁾

V roce 1875 byl větrák v živnostenském provozu (Bericht). Ostatní písemné prameny od 2. třetiny minulého století o větráku mlčí.⁵⁴⁾

Antonín Mucha, ředitel školy v důchodu z Fulneka, nám laskavě získal zprávy o větráku v Jerlochovicích od fulneckých informátorů Herty Lachké (nar. 1916) a Josefa Mikše (nar. 1905). Oba si pamatují, že to byl větrák dřevěný (třebaže byl na katastrální mapě zakreslen kruhovou značkou jako zděný). H. Lachká si dobře vzpomíná, jak si s dětmi hrávala u dřevěného větráku nad Jerlochovicemi, když jí bylo 8–10 let, ale mlýn nebyl již v té době (tj. v roce 1924–26) v provozu. Podle J. Mikše větrák mlel ještě za 1. světové války (po roce 1918 již ne) a rozebrán byl v letech 1925–30. Naposled na něm mleli a šrotovali dva sedláci z Jerlochovic, a to Zeisberger na č. 77 a Rudolf Beilner na č. 76 (tento dům byl v novější době demolován při přestavbě silnice). Beilner měl v roce 1911 jako zaměstnání „mlácení obilí“.⁵⁵⁾

Větrné mlýny na bývalém fulneckém panství

Větrné mlýny na Fulneku
Mapu zhotovil ing. A. Ondřej, 1988

Zjistili jsme nesrovnalosti způsobené rozdílným umístěním téhož větrného mlýna na dvou katastrálních mapách Jerlochovic.⁵⁶⁾ Na starší katastrálce z roku 1833 je větrák dodatečně ručně dokreslen na třetím dílu pole od západní fulnecké hranice, a to ve vzdálenosti 533 m sv. od kostela v Jerlochovicích, azimut 32°. Díl pole je označen číslem 76. Na novější katastrálce z roku asi 1875 (list s titulem a datováním mapy není dochován) je již větrák řádně zakreslen kruhovou značkou jako větrák zděný, ačkoliv byl dřevěný. Díl pole je označen katastr. čís. 1941/2, pozemek větráku 1941/1, větrák sám 137. Je pozoruhodné, že na starší katastrálce je větrák (patrně omylem) načrtnut o 100 m severněji než na nové katastrálce, na níž je zakreslen za humny severně od dolního konce obce v jižní části trati Knoppesried na třetím dílu (pásu) od hranice Fulneka-Horního předměstí. Podle této mapy stál větrák ve vzdálenosti 435 m sv. od kostela v Jerlochovicích, azimut 39°. V této poloze je tento větrák zakreslen na kótě 333 m na speciálkách z roku 1913, 1929 a 1938, jakož i na mapě Přem. Ježka z roku 1940. O větráku je také zmínka ve Winterově sbírce.⁵⁷⁾

Okolnost, že větrák v Jerlochovicích stál blízko Fulneka byla příčinou, že v literatuře bývá uváděn přímo ve Fulneku.⁵⁸⁾ Ve sbírkách býv. OVM ve Vítkově (1955–1962) byla uložena pohlednice Fulneka z doby před 1. světovou válkou, na níž v pozadí bylo vidět dřevěný větrný mlýn v Jerlochovicích. Nyní je tento snímek nezvěstný.

Větrný mlýn v Moravských Vlčovicích

Moravské Vlčovice patřily k panství Fulnek, Slezské Vlčovice k panství Odry. Jejich hranici tvořil Husí potok. V roce 1950 došlo k jejich sloučení pod názvem Vlčovice.

Roku 1812 prosil zdejší fojt Josef Michel fulneckou vrchnost o povolení ke stavbě větrného mlýna. Bylo mu to povoleno, jinak že by si postavily větrák sousední Slezské Vlčovice na panství Odry.⁵⁹⁾ Fojt Josef Michel patrně mlýn pronajal, neboť 3. 6. 1820 křtí zde větrný mlynář Josef Schrom s manželkou Klárou, rozenou Kokořovou z Melče, na č. 7 syna Josefa.⁶⁰⁾ V archivních pramenech není pak v 1. pol. 19. stol. o větráku zmínky, a také roku 1834 není ve statistice uveden.⁶¹⁾ Není po něm stopa ani v pomístním názvosloví.⁶²⁾

Je pozoruhodné, že větrák v Moravských Vlčovicích není zakreslen na katastrální mapě z roku 1833, což platí také o Slezských Vlčovicích (kat. mapa z roku 1836), ačkoliv oba dřevěné větráky již tehdy asi stály. Novější katastrálky bohužel nebyly ve sbírce uloženy.⁶³⁾ Úřední zpráva k roku 1875 uvádí v Moravských Vlčovicích větrný mlýn v živnostenském provozu (Bericht; ze Slezských Vlčovic pochopitelně údaj není, ježto nepatřily k Moravě).

Větrný mlýn v Moravských Vlčovicích je zakreslen na speciální mapě list Nový Jičín z roku 1938 ve vzdálenosti 975 m sv. od kostela ve Slezských Vlčovicích, azimut 60°. Na téže mapě je zakreslen větrný mlýn ve Slezských Vlčovicích, a to ve vzdálenosti 1050 m jv. od téhož kostela, azimut 155°. Také na Ježkově mapě z roku 1940 je větrák v Moravských Vlčovicích zakreslen.

Při terénním průzkumu (28. 12. 1987) navštívil Fr. Šustek ve Vlčovicích č. 45 místního občana Karla Bučánka, nar. 6. 10. 1906 ve Spálově, který do Vlčovic přišel již v roce 1926 jako čeledín ke koním na selské usedlosti č. 20. V době jeho příchodu zde již nestál žádný větrák ani v Moravských ani ve Slezských Vlčovicích. Místní obyvatelé již o nich jen zřídka vyprávěli, neboť zanikly již před 1. světovou válkou nebo během ní. Oba větráky byly dřevěné. Větrák v Moravských Vlčovicích stál na výrazném kopci asi 800 m severně od obce (od bývalé hospody „Rosengarten“) po pravé straně polní cesty vedoucí od Vrchů v nadmořské výšce 420 m. Je odsud překrásný pohled do údolí Husího potoka. Větrák

ve Slezských Vlčovicích stál na kamenitém hřbetě na pravém břehu Husího potoka asi 200 m jz. od Moravských Vlčovic v nadmořské výšce 370 m. Po zániku větráku postavil na tomto návrší sedlák Ullrich polní kůlnu, po níž ještě dodnes se dochovaly zbytky základů.

Paň Emilie Brandlová, roz. Jungerová, nar. r. 1923 ve Slezských Vlčovicích č. 20, nám na náš dotaz zaslala 18. 2. 1888 zprávu, že podle sdělení jejího krajana Eichlera z č. 34 ve Slezských Vlčovicích, roz. 1919, souseda sedláka Ullricha; zanikl větrný mlýn ve Slezských Vlčovicích po úderu blesku. Větrný mlýn v Moravských Vlčovicích prodal roku 1877 Josef Brossmann za 6300 zl. Michalu Mührovi i s pozemkem o výměře 300 čtverečních sáhů,⁶⁴⁾ ale Mühr téhož roku prodal Josefu Peschkovi a ten roku 1880 za 2510 zl. Rudolfovi Schindlerovi, později majiteli vodního mlýna ve Slezských Vlčovicích, který pak do roku 1945 náležel Emilu Braunerovi.

Poznámky:

- 1) Srv. Fr. Šustek, Větrné mlýny na bývalém oderském panství, VSONJ 1985, sv. 36, s. 19.
- 2) Ad. Turek, Fulnecko, Brno 1940, s. 153; Hans Reutter, Ein „Inventarium der Herrschaft Fulnekeh“ von 1650, in ZDVGM, roč. 43, Brno 1941, s. 170.
- 3) Jan Ámos Komenský, Orbis sensualium pictus – Svět v obrazcích. Jubilejní přetisk prvního vydání z roku 1658, MCMXLII Praha, nákl. Fr. Strnada, kapitola XLVIII. Mletí, s. 110–111. Děkujeme OVM J. A. Komenského v Přerově za zhotovení fotoreprodukcí obrázků z této knihy. Kapitola o mlynářství včetně vyobrazení větrného mlýna je otištěna také v dalších pozdějších vydáních knihy Orbis pictus, z nichž 4 různá vydání jsou také uložena v Památníku J. A. Komenského ve Fulneku. V časopisu Dějepis ve škole, roč. XVIII 1970–71 čís. 1, v článku J. A. Komenského 1670–1970, je na obraze města Lešna v Polsku z roku 1740 nakreslen v popředí obrazu dřevěný větrák se 4 křídly a s krátkým kabátem, takže je viditelný podstavný kříž a nosné trámy větráku. J. Vařeka v knize Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku, Uherské Hradiště 1982, uvádí na s. 15, že v samotném Lešně stálo v roce 1799 celkem 85 větrných mlýnů. Při turistické cestě Lešnem v roce 1971 viděl tam Fr. Šustek u města stát již jen 3 dřevěné větrné mlýny. V době působení Komenského v Lešně byly nepochybně všechny tehdejší dřevěné větráky s krátkým kabátem.
- 4) František Bukovský, Naši staří mlynáři a slavní synové ze mlýnů. Vyškov 1936, s. 13.
- 5) František Šustek, Dřevěné žentoury v Oderských horách, Slezský sborník, roč. 46, 1948, s. 47–52.
- 6) Karel Jar. Červinka, Kašařství na Novojičínsku, Český lid, roč. III, 1894, s. 224–226.
- 7) OANJ, pracoviště Příbor, Sběrka map a plánů, katastrální mapy Fulneka č. 684 (1833) a č. 685 (1876).
- 8) František Šustek, Větrné mlýny v našem regionu podle mapování z roku 1780, VSONJ 1950, sv. 35, s. 72.
- 9) Ad. Turek, cit. práce s. 157.
- 10) Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Olmütz für 1875, I. Theil: Das Kleingewerbe, Olmütz 1877, 592 stran; použité údaje jsou na s. 334–335. (Dále jen Bericht).
- 11) Václav Burian, Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku, Olomouc 1965, 80 stran.
- 12) Eugen Stoklas, Větrné mlýny na Ostravsku, ČVSMO roč. 37, Olomouc 1926, s. 126. – Soupis větráků ve slezské části našeho regionu podle stavu z roku 1929 s podrobným popisem jejich zařízení, provozu a příčinách jejich vzniku i zániku od sklonku minulého století do roku 1930 otiskuje Alois Špička ve Věstníku Čsl. Zemědělského muzea, roč. V, Praha 1932, s. 317–324.
- 13) Adolf Tollic, Die Gemeinde Pohorsch im Bezirke Neutitschein, Mähren. Pohof 1903, vlastním nákladem, 168 stran, 21 vyobrazení v textu a příloha místní plán obce. Zmínky o větrácích nebo jejich usedlostech č. 6, 49 a 77 jsou na stranách 7, 140, 142, 147, 148 a 164–166.

- 14) Oba články jsou otištěny ve sborníku 50 Jahre Landwirtschaft in Kuhländchen 1862–1912, N. Jičín – Fulnek 1913. Autoři byli očitými svědky, že v roce 1913 větrák na Pohoří i větrák pod Pohoří u Hospůdky ještě stály.
- 15) Seznam místních a okolních pamětníků a informátorů:
- Marie Mikulášová, roz. Fuchsová, nar. 7. 2. 1895 na Pohoří na větráku č. 77, bytem v Pohoří č. 4, t. č. v Domově důchodců v Odrách.
 - Ferdinand Köhler, nar. 4. 12. 1904 na Pohoří č. 38, nyní bytem v Suchdolu n. O., Čsl. armády 384 (a jeho manželka Hilda roz. Hanáková ze Suchdolu, nar. 1909).
 - Rudolf Měsíček, listonoš ve výslužbě, nar. 21. 8. 1906 v Suchdolu nad Odrou, bytem tamtéž, Sportovní ul. č. 293.
 - Jindřich Žilinský, nar. 1. 3. 1907; na Pohoří se přistěhoval s manželkou v roce 1945 na usedlost č. 45.
 - Růžena Backová, roz. Levová, nar. 10. 2. 1926 v Luboměři, Pohoří 48.
 - Erich Lux, zaměstnanec Romo Fulnek, bytem Polní 21, Odry.
- Děkujeme jmenovaným i dalším informátorům za poskytnutá sdělení.
- SOAO, Vs Fulnek, sign. XXVII/14.
 - SOAO, Vs Fulnek, sign. XXVII/14, 18, 56.
 - Gregor Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, I. Prerauer Kreis, Brno 1835, s. 136.
 - O Hermannovi viz 1869 SO Pohoří, dále 21. 4. 1870 narození vnučky Karoliny, 1872 svědčí jak „Mühlermeister“ v Pohoří při sňatku Eduarda Kreuze (M Od rodná, IX-2, p. 108, 132, 153).
 - SN N. Jičín, PK Pohoří č. 1, OANJ, SO pro Pohoří 1869, 1890, 1900, 1910.
 - Vs Fulnek, Kart. 200, sign. XXVII/56. V. Burian v cit. práci (s. 51, položka 422) udává, že dřevěný větrák v Pohoří je doložen r. 1833. Tento údaj odpovídá datování starší katastrální mapy Pohoří z r. 1833. Jenže větrák je zakreslen na kopii této mapy z roku 1836, takže jeho postavení se muselo uskutečnit v rozmezí let 1835 (kdy byla podána žádost o stavbu do 1836, kdy byl již větrák na kopii mapy zakreslen). OANJ, Sbirka map a plánů, katastrální mapy Pohoří č. 778 (1836) a č. 778 (1876). Domovní čp. větráku má být 77.
 - SOAO, GK E 7-20, f. 433, E 7-44, f. 143–144.
 - SOAO, M rodná Pohoří Od IX-2, p. 1, 25, 149, IX-3, f. 132; M rodná Svob. Heřmanice, J VIII-3, f. 185, 186, J VIII-4, p. 8; M úmrtní Kujavy Od VI-16, f. 157. MU Odry, M rodná Pohoří 1882–1929, p. 15, 25, 38, 41, 48, 52, 79, úmrtní.
 - Ad. Tollich, cit. kniha, s. 140, 142.
 - Gemeinde-Gedenkbuch Klantendorf, s. 105, OANJ.
 - SN N. Jičín, PK Pohoří č. 1, 2, MU Odry, M úmrtní Pohoří, V, p. 15, 25, 127.
 - Ad. Tollich, cit. kniha, s. 147, 148, 166.
 - V. Burian, cit. práce, s. 64–65, položka 544–551.
 - Od pokolení do pokolení, památník obce Bernartice 1837–1937, s. 154. Leop. Biskup - Ad. Turek, Z vyprávění starých pamětníků v Bernarticích, VSONJ sv. 40/1987, s. 27.
 - Je zajímavé, že v M úmrtní pro Pohoří z l. 1871–1942, MU Odry, je zápis k 15. 3. 1939 o smrti Terezie, manželky větrného mlynáře Ferdinanda Kreuze.
 - Rod Paterů, větrných mlynářů a stavitelů dřevěných větráků na Opavsku a sv. Moravě, přišel emigrací z Horního Slezska na panství Bílovec (B. Indra, Stavba prvního větrného mlýna v Tisku roku 1767, VSONJ 1979, sv. 24, s. 72). Další zprávy o mlynářích z tohoto rodu uvádí Fr. Myslivec, Starý způsob hospodářství na Opavsku, Opava 1933, s. 41, pozn. 28, (Kunčice u Oder, Pustá Polom), dále Florian Zapletal „Větrák“ na Hané, Český lid XXV, Praha 1925, s. 25–31 (Břest u Kroměříže) a „Větrák“ na Mor. Kravařsku, ČL XXVI, Praha 1926, s. 34–37 (Janovice u St. Jičína) a zejména Alois Špička, (Sádek, Vel. Heraltice, Bílov); viz. pozn. 12, také v rkp. práci Fr. Šustek, Materiály k vlastivědě a lidopisu Spálovska a Oderských vrchů, sv. VII. Dosud nepublikované zprávy jsou uloženy v pramenech v OA N. Jičín a ve SOA Brno a Opava.
 - SOAO, Vs Fulnek, K. 99, sign. XXVII – 3, 5, 14, 15, 39.
 - SOAO M. Od. IV - 15, rodná 1784–1875, IV - 17 úmrtní a sňatková 1784 až 1901, Jestřabí.
 - SOAO, M sňatků pro Kujavy, sign. OD VI - 11.
 - SOAO, GK E 7-4, f. 79; E 7-41, F. 13. SNNJ, PK Jestřabí I, vl. 39.
 - MU Fulnek, M Jestřabí V, rodná 1858–1949, úmrtní 1784–1949 (zejména složky V/15, 34, 39, 71) a sňatkové 1901–1949 na příslušných místech).
 - OANJ, SO pro Jestřabí 1869, 1890, 1900 a 1910.
 - Wolny, I, s. 136; SOAO, Vs Fulnek, K. 100, sign. XXVII - 56.

- SOAO, Vs Fulnek, K 99, sign. XXVII/8, 13–15.
- SOAO, M NJ XI-8, f. 15.
- SOAO, GK E7–19, f. 472, 525–526.
- SOAO, M Od. IV - 32, s. 19. Bydlel na č. 54 v r. 1823–38.
- SOAO, Vs Fulnek, XXVII/39, 56; Wolny, I., s. 136.
- Viz pozn. 40!
- SOAO, M NJ X 1–7 s. 17, 49, 51, 67, 77, 130, XI - 8, s. 31.
- MU v Suchdole, úmrtní pro Kletné sv. III, s. 47, 60, 61, 81, 142, 187, 189, 199, 203, 216, 220.
- Tamtéž, křtů pro Kletné V, f. 6, 11, 17, 21, 26, 28, 29, 31, 32, 36, 39, 44, 50, 57, 70.
- SOAO, GK E 7-43, složka 57.
- Viz pozn. 47!
- OANJ, pracoviště Příbor, Sbirka map a plánů, č. 724.
- SOAO, Vs Fulnek, Kart. 99, sign. XXVII/39.
- SOAO, GK E 7–8, f. 351–363, 535 a násl.
- SOAO, M Od IV/32, s. 12, 19, 25, 28, 86, 93.
- SOAB, Vceňovací operát 571–343, k r. 1843-44; Wolny, I. c.
- Alois Chytil, Úplný adresář Moravy, Brno 1911, s. 421.
- OANJ, pracoviště Příbor, Sbirka map a plánů, I. č. 711, 712, 713.
- SOAO, WS (1929) sign. 120 (zakreslen větrák na kótě 333 m), 121 (PJ Knoppenberg).
- E. Stoklas, s. 126. V. Burian, cit. dílo s. 19, č. 116.
- SOAO, Vs Fulnek, K. 99, sign. XXVII/39, 40.
- SOAO, M Od. IV 15, f. 17.
- Wolny I, 136; SOA Brno, Vceňovací operát 1911 – 527.
- SOAO, WS č. 120; větrák však je na připojené mapce zakreslen.
- OANJ, pracoviště Příbor, Sbirka map a plánů, inv. č. 749, 750, 798.
- Ant. Rolleder, Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odru, Steyer, 1903, s. 653.

ČTYŘI BEZRUČOVY BÁSNĚ VĚNOVANÉ OBCÍM OKRESU NOVÝ JIČÍN

Jan Skutil

Při příležitosti letošního 30. výročí úmrtí národního umělce Petra Bezruče (15. 9. 1867 Opava – 17. 2. 1958 Olomouc) chceme si povšimnout – po Slivkové edici korespondence tohoto básníka s Otakarem Bystřinou¹⁾ a po třech Urbanco- vých²⁾ pramenných studiích o bezručovských archiválních vztahujících se k Novo-jičínsku – jeho čtyř příležitostných skladeb Město pod Radhoštěm, Štramberk, Červený kámen a Děrně.³⁾ Nejsou pochopitelně součástí (s výjimkou poslední z nich, která byla pojata do edice Slezských písní z r. 1937) ani pozdních vydání Slezských písní, ani souborného svazku Přátelům a nepřátelům (1958), i když vznikaly již ve třicátých letech našeho století a byly pak reimprimovány v řadě bibliofilních tisků. Přesto však i ony si zaslouží naši literárněhistorické pozornosti a textového rozboru, neboť dokumentují neutuchající básnickou tvorbu i po r. 1930, když právě tento rok byl dříve chápán za uzavření Bezručova uměleckého života po vydání jeho Stuzkonosky modré.

Báseň *Město pod Radhoštěm* vznikla v r. 1934 jako básníkuv dar výstavnímu katalogu krajinové výstavy moravskoslezského Pobeskydí ve Frenštátě pod Radhoštěm. S kresbou Eduarda Miléna byla pak reprodukována dne 5. 7. 1934 v brněnských Lidových novinách a knižně byla vydána s dřevorytem L. Parmy nákladem Propagačního odboru Krajinové výstavy ve Frenštátě p. R. bibliofilně tiskem fy Kryl a Scotti v Novém Jičíně. Od té doby vyšla ještě několikrát (sr. v pozn. 3).

Jde o lyrickou báseň o sedmi nepravidelných slokách (po pěti, desíti, šesti, osmi, deseti, čtyřech a pěti verších). Vyjadřuje autorův vroucí vztah k horskému městu ležícímu v překrásném údolí Moravskoslezských Beskyd pod mýtickou horou Radhošť. V první sloce básně se Bezruč vyznává ze své upřímné lásky k Frenštátu pod Radhoštěm (píše důsledně jméno města s krátkým a), načež přechází ke svému symbolicky pojetému návrhu změny jeho místního jména. Podle něho by se měl Frenštát pod Radhoštěm nazývat „městem u tří děvuch“, neboť jeho střed i zázemí vytvořily tři řeky, které všechny přirovnává k dívkám, jež kvetou kvítím, lilii-lelujemi. Ve druhé sloce pak uvádí Petr Bezruč tyto tři toky jejich skutečnými jmény, je to Lomná, Lubina a Bystrá. Hájí jméno poslední z nich proti pražským literátům a filologům, kteří by rádi pozměnili její hydronymum na Bystrá. Jméno tohoto potoka je v podstatě adjektivní elipsa z původního označení Bystré (řečiště nebo zřídlo); nešlo tu o ženský tvar adjektiva Bystrá (řeka); proto se básník zasazuje o zachování jejího původního jména.

Ve třetí sloce si Petr Bezruč vybavuje tok těchto říček v létě. Jistě se mnohokrát ponořil do jejich čistých vod, jak mívával ve zvyku všude, kam zavítal, když k tomu byla příležitost a počasí. Vzájemně srovnává jejich vody; všechny jsou šumné, tj. krásné, takže jim nelze odolat, když je slyšet jejich tok, a pak už se turista, dobrý plavec nachází v jejich objetí. V náručí jejich vln je mu bláze. Od obrazu jejich apoteózy přechází pak básník ve čtvrté sloce k celkovému pohledu na přírodní milieu frenštátské krajiny, již vévodí hora Radhošť. Bezruč ji symbolizuje a stylizuje pojmem děd, antonymem k častému pojmenování našich kopců s označením Baba, načež pak přechází k charakteristice místního podhorského podnebí a počasí v této krajině výstižnou metaforou „den-li jasný a suchý, hledí na tři děvuchy“, přičemž v posledním podstatném jménu antropomorfizuje ony tři řeky v duchu antických představ ženami, a pokračuje dalším obratem, že jim tento kopec – děd v úpatí svých skal vdechl vlastně život. Dodává, že o ně stále pečují, když vodní ručeje letí jeho krajem dolů mimo kleč. Antropomorfizace nejvýznamnější hory Moravskoslezských Beskyd opředené reminiscencemi na pohanské báje symbolizované v pojetí Radegasta tu u Bezruče trvá dále v jeho symbolickém příkazu, aby tyto řeky držely „frenštátsku řeč“.

Pátá sloka básně je z hlediska ideového nejdůležitější. Poslední z Beskyd bard, jak se Petr Bezruč autostylizoval již dříve v básni Já, připomíná nutnost zachování frenštátského lašského nářečí, které ve druhé polovině třicátých let studoval A. Kellner (1904–1953), štramberský rodák. Nazývá-li básník tuto řeč krátkou, má tím na mysli výslovnost vokálů i zachování krátkých tvarů adjektiv odvozených od místních jmen; označuje-li ji za sladkou a půvabnou, hedvábnou jako atlas, chápe tyto adjektivní metafory za symboliku zdejšího dobrého lidu, který jí mluví, ať je to stará žena nebo děvucha či šohaj nebo stařec-kmet, všichni lidé zdejší dohromady.

V době nového blížícího se národnostního ohrožení ve třicátých letech v jeho verších „komu protivný by byl (rozumí se místní jazyk), vari od nás na sto mil“ vrcholí Bezručova láska nejen k české národní řeči, nýbrž i k místnímu nářečí, kterou tolikrát vyjádřil ve svých verších, stejně tak jako ve své korespondenci,

Petr Bezruč – podobizna z roku 1906

Památník P. B. Opova

v níž vždy hájil regionální jazykovou subkulturu, o níž právě na typech adjektiv od místních jmen tohoto nářečí symbolizovanou antipodně tvary „jistebský či jistebnický“ polemizoval s F. Trávníčkem (1888–1961).⁴⁾

V závěrečných dvou slokách básně *Město pod Radhoštěm* se pak Petr Bezruč přenáší k ideologické triádě; srovnává přírodní situaci s etickým názorem, načež zve všechny přátele k návštěvě Frenštátu p. R. potěšit se s místními řekami i s kmenovou lašskou řečí. Aktualizovaně však ve třicátých letech šlo o konkrétní pozvání k národopisné výstavě ve Frenštátě p. R., pro ni byla právě tato Bezručova báseň napsaná z podnětu F. Horečky nejvýznamnějším propagačním motivem.